

R-05-68

Utvecklingsmöjligheter i Östhammars kommun

Micael Sandberg, Stig Björne,
Tomas Stavbom, Lars Clarhäll
EuroFutures AB

September 2005

Svensk Kärnbränslehantering AB

Swedish Nuclear Fuel
and Waste Management Co
Box 5864
SE-102 40 Stockholm Sweden
Tel 08-459 84 00
+46 8 459 84 00
Fax 08-661 57 19
+46 8 661 57 19

ISSN 1402-3091

SKB Rapport R-05-68

Utvecklingsmöjligheter i Östhammars kommun

Micael Sandberg, Stig Björne,
Tomas Stavbom, Lars Clarhäll
EuroFutures AB

September 2005

Denna rapport har gjorts på uppdrag av SKB. Slutsatser och framförda åsikter i rapporten är författarnas egna och behöver nödvändigtvis inte sammanfalla med SKB:s.

En pdf-version av rapporten kan laddas ner från www.skb.se

Contents

1	Inledning	5
2	Framtidsscenarier	7
2.1	Undret i Östhammar	7
2.2	Krisen blev räddningen	12
3	Utvecklingskoncept	17
3.1	Tillgängliga Östhammars kommun	17
3.2	Attraktiva Östhammars kommun	19
	3.2.1 55+boende	20
	3.2.2 Nya fritidshusområden	25
3.3	Företagsvänliga Östhammars kommun	28
	3.3.1 Den företagsvänliga kommunen	29
3.4	Kompetenta Östhammars kommun	32
	3.4.1 Vilka kompetenser behövs?	33
	3.4.2 Infrastruktur för utbildning	34
	3.4.3 Utveckling framöver	36
	3.4.4 Teknikcollege i Mälardalen	36
	3.4.5 Samarbete med högskolan	38
	3.4.6 Kritiska faktorer för framgång	39
4	Avslutande kommentar	41
	Referenser	43

1 Inledning

Svensk Kärnbränslehantering AB (SKB) undersöker för närvarande möjligheterna att förlägga slutförvaret för använt kärnbränsle vid Forsmark i Östhammars kommun. Omfattande borrhningar och andra undersökningar görs för att utvärdera berggrundens egenskaper och platsens lämplighet i övrigt. Motsvarande undersökningar görs vid Simpevarp i Oskarshamns kommun. Avsikten är att efter en samlad utvärdering välja en av dessa alternativa lokaliseringar för slutförvaret.

Vid sidan om de tekniska och miljömässiga aspekterna studeras även samhällsfrågor kopplade till en eventuell slutförvarsetablering i kommunen. Vilka frågor som är relevanta i detta sammanhang och hur de bör angripas beror till stor del på ur vems perspektiv projektet betraktas. Avsikten är därför att belysa samhällsfrågorna ur såväl SKB:s eget som lokalsamhällets perspektiv. Det utredningsprogram som initierats har av det skälet tagits i samarbete med Östhammars kommun.

EuroFutures fick i oktober 2004 uppdraget att som ett första led i programmet genomföra en nulägesanalys av Östhammars kommun. Nulägesanalysens primära syfte var att identifiera kommunens utvecklingsförutsättningar i form av relativa styrkor/möjligheter och svagheter/hot samt problem och lösningar av stor betydelse för kommunens framtida utveckling. Nulägesanalysen av Östhammars kommun syftade även till att vara ett gemensamt "avstamp" för andra utredningar, såsom etableringsanalys, studie av utvecklingsmöjligheter med flera utredningar i anslutning till SKB:s platsundersökning.

Nulägesanalysen färdigställdes under mars 2005. I redovisningen lyftes ett antal områden fram som särskilt viktiga för Östhammars kommuns framtida utveckling, bland annat bättre utbud på den lokala bostadsmarknaden och bättre kommunikationer till Uppsala.

Nästa steg i processen är att belysa olika möjligheter till utveckling av Östhammars kommun och områden som är intressanta att aktivt arbeta vidare med. Mot bakgrund av detta har föreliggande studie över utvecklingsmöjligheter i Östhammars kommun tillkommit. Studien tar vid där nulägesanalysen slutade och presenterar dels i scenarieform alternativa vägar till framgång för Östhammars kommun på 15 års sikt, dels i konceptform vad Östhammars kommun i dagsläget kan göra inom olika områden för att bereda väg för en positiv utveckling. Scenarierna låter sig färgas av inspirerande men fullt möjliga framtida skeenden inom och utanför Östhammars kommun. Koncepten tar i större utsträckning fasta på aktuella problem och möjligheter, visar på tänkbara lösningar och vad som kan uppnås om olika åtgärder vidtas.

Rapporten baseras dels på den tidigare genomförda nulägesanalysen, dels på ny materialinsamling. Kommunens styrdokument såsom översiktsplan med mera samt material från Internet, Arken arkitekter AB med flera källor har använts och viss statistik inhämtats från SCB och Värderingsdata. Intervjuer har genomförts med ett tjugotal personer i och utanför kommunen. Rapporten disponeras med scenarier i kapitel två och utvecklingskoncept i kapitel tre, för att avslutas med en kort kommentar i kapitel fyra.

2 Framtidsscenarier

I detta kapitel beskrivs två alternativa vägar till framgång för Östhammars kommun på 15 års sikt. Gemensamt för båda är att de visar på positiva utvecklingsmöjligheter. Däremot skiljer de sig åt på så vis att den ena utgår från att allt går Östhammars väg de närmaste åren medan den andra inriktar sig på framgång som föds ur en djup kris där kommunens största privata arbetsgivare lägger ned hela sin verksamhet i kommunen. Scenarierna bygger både på i dag kända faktorer och möjligheter, men i lika stor utsträckning på nya förhållanden som kan komma att födas genom privata eller offentliga initiativ. Målsättningen är att måla upp två – av många möjliga – framtidsbilder som kan tjäna som inspiration, vägledning och idébank för kommande års utvecklingsarbete i kommunen. Det bör påtalas att de händelser som beskrivs är helt fiktiva och att namngivna aktörer enbart omnämns i de fall det ändå är uppenbart vilken eller vilka som åsyftas.

2.1 Undret i Östhammar

Hon lät blicken vandra över församlingen. Seminariet om regioner och ekonomisk utveckling hade lockat mycket folk och kongressalen var nästan fullsatt. Hon var inbjuden att tala om förvaltning av det regionala kapitalet i allmänhet och Östhammars kommuns formidabla framgång i synnerhet. Tänk, bara för ett drygt decennium sedan var tongångarna helt annorlunda. Då betraktades Östhammars kommun som något av en blindtarm i Stockholm-Mälardalenregionen – avlägset belägen i det nordöstra hörnet av regionen och avskuren från det mesta utom Uppsala med omnejd. Kommunen hade allt som oftast blivit styvmoderligt behandlad i regionala sammanhang och betraktad som en kvarleva från en svunnen industriepok – förvisso med en betydelsefull energiproduktion, men även den allt mer ifrågasatt och förknippad med svårhanterliga restprodukter. Den kraftigt stigande arbetspendlingen till Uppsala gav en bild av en kommun vars främsta roll i regionen var att erbjuda billigt boende och rekreationsmiljöer till folk som tröttnat på eller ville ta en paus från livet i stan.

Hon log vid tanken på det som varit. Så annorlunda livet i kommunen hade blivit jämfört med hur det var i inledningen av 2000-talet. Att utvecklingen skulle bli så dramatisk hade knappast någon väntat sig, vare sig innanför eller utanför kommungränsen. Vem hade då trott att Östhammars kommun skulle bli en kommun med stark inflyttning och nästan lika stor in- som utpendling? Att Upplandskusten genom fortsatt specialisering på kompetens, företagande och internationalisering inom framför allt teknisknäringar skulle bli en stark arbetsnod i Stockholm-Mälardalenregionens lokala arbetsmarknad, som numera visst även inkluderar Gävleområdet enligt den senaste pendlingsstatistiken. Eller att satsningen på profilboende, framförallt för målgruppen 55+, skulle bli en sådan succé att bostadsmarknaden formligen exploderade och en mängd nya serviceföretag etablerades i kommunen.

Det hade börjat med kineserna. Farhågorna att industrierna i kommunen skulle bli utkonkurrerade av billig arbetskraft i Asien nådde sin kulmen när kommunens största privata arbetsgivare, Sandvik Coromant, lämnade beskedet att man avsåg lägga en miljardinvestering på en ny produktionsanläggning i Kina, som var deras snabbast växande marknad och på god väg att nå topp tre ifråga om totalt saluvärde. Förutom produktionsresurser skulle företaget även bygga upp en avsevärd FoU-kapacitet i nära anslutning till etableringen, som det hette i pressreleasen. Stämningen på Sandvik Coromants produktionsenhet i Gimo var

allt annat än optimistiskt efter beskedet och snacket på kafferasterna handlade i hög grad om hur länge man kunde räkna med att ha jobbet kvar. Många oroade sig för vad som skulle hända med villapriserna och miljonlånen som tagits i tron att man satt säkert i den båt som i decennier fört kommunen framåt.

Men farhågorna skulle snart komma på skam. Etableringen i Kina krävde stora insatser från svensk sida och marknadstillväxten var så stark att kapaciteten i den nya fabriken knappt täckte behoven på den asiatiska marknaden. Den projektorganisation som hade byggts upp för etableringen hade i två års tid haft mer än 100 svenskar på plats i Kina för att utbilda den lokala arbetskraften, bygga upp ett nät av underleverantörer samt övervaka och administrera etableringen. Samtidigt togs ett stort antal kineser till Gimo för att där utbildas i företagets centrala processer och för kunskapsöverföring från forskningsenheten i Stockholm.

Paradoxalt nog hade Gimoenhetens ställning snarast stärkts genom företagets satsning på Kina. Fabriken förblev huvudleverantör för marknaderna i Europa och Nordamerika och kom därtill som sagt att spela en betydande roll under uppbyggnaden av produktionskapaciteten i Kina. Kommunen såg tidigt vilka möjligheter detta kunde innebära och initierade ett samarbete mellan KY-utbildningen, Teknikcentrum i Gimo, Högskolan i Gävle och Uppsala universitet, där en ny produktionsteknisk utbildning med internationell inriktning skapades. Utbildningen var tvåårig och värderades som en yrkeshögskoleutbildning. Ett viktigt inslag var introduktionen i kinesiskt språk och kultur (sedermera även ryska språket och rysk kultur) direkt inriktad på att förbereda studenterna på periodvis tjänstgöring i utlandet.

Utbildningen blev mycket uppskattad av såväl studenter som arbetsgivare. Som en följd av den starka globaliseringen av ekonomin hade stora behov av internationell samordning och koordination uppstått inom en mängd företag. Projektledare med internationell inriktning var en av de snabbast växande yrkeskategorierna och de med teknisk kompetens var särskilt eftertraktade. Utbildningen i Gimo expanderade kraftigt då flera multinationella företag med huvudkontor i regionen gick in som delägare i det nybildade bolaget Gimo Institute of Applied Science. Skräddarsydda uppdragsutbildningar skapades med utgångspunkt i baskonceptet tillämpad teknik med internationell orientering. Inom loppet av ett par tre år skapades omkring trettio nya arbetstillfällen inom utbildningssektorn i kommunen. En gymnasieutbildning med liknande profilering drogs igång och kom genom riksintag att ge kommunen ett flyttningsöverskott i åldrarna 16–20 år.

En annan effekt av Kinas snabba ekonomiska utveckling som vid denna tidpunkt fick återverkningar på Östhammars kommun var att mineralutvinning åter blev aktuellt i Dannemora gruvor. Stigande priser på järnmalm och stål gjorde det lönsamt att bryta malm i det som tidigare betraktats som uttömda fyndigheter. Dannemora och Österbybruk genomlevde en upprepning av historien när finansiärer och kunskap drog in från både övriga Sverige och utlandet. I likhet med andra gruvorter som Kiruna och Gällivare var det med en stark känsla av revansch som localsamhället engagerade sig i projektet och efter några inledande svåra år stod det klart att malmkroppen gav tillräckliga volymer för att verksamheten skulle gå runt. Ett åttiotal nya arbetstillfällen kom på detta vis att skapas i kommunens nordvästra delar.

Under samma period som Gimo Institute of Applied Science byggdes upp och växte kom även beskedet om slutgiltigt val av plats för slutförvaret för använt kärnbränsle. Valet föll på Forsmark mycket tack vare att man funnit en fin och homogen granitformation, som var synnerligen lämplig för ändamålet. Kommunen hade nästan gett upp hoppet då tidigare beslut slagit fast att såväl kapsel fabriken som inkapslingsanläggningen skulle byggas i anslutning till mellanlagret i Oskarshamn. Att plötsligt kunna räkna hem mellan tvåhundra och trehundra nya långsiktiga jobb till kommunen var en bonus som spädde på den nyvunna känslan av framtidstro och optimism, som i ett specialreportage i UNT kallades ”Undret i Östhammar”.

Som så många gånger förr visade det sig att en framgång ofta föder en annan. En kinesisk delegation råkade vid denna tidpunkt vara på besök i Sverige för att främja de svensk-kinesiska relationerna som bland annat kommit till uttryck genom ökade direktinvesteringar mellan de båda länderna och samgåendet mellan telekomföretagen Ericsson och Huawei. I delegationen fanns flera representanter från det kinesiska industriministeriet som vid en rundtur i Östhammars kommun, där besök på såväl de gamla vallonbruken som kärnkraftverket i Forsmark och Sandvik Coromant stod på programmet, delgavs informationen att det skulle anläggas ett världsunikt slutförvar för använt kärnbränsle i Forsmark. Kineserna, som satsade stort på kärnkraft för att tillgodose behoven i sin kraftigt växande och energitörstande ekonomi, blev oerhört intresserade av detta. Redan innan avfärd tillbaka till Kina kunde delegationen framföra en formell önskan att utveckla ett samarbete inom området hantering och förvar av kärntekniska restprodukter.

Detta var naturligtvis inte någonting gripet helt ur luften – redan tidigare fanns ett stort internationellt intresse kring det svenska slutförvarsprojektet. Således fanns även en organisatorisk beredskap att ta vara på det intresse kineserna och andra länder visade. Från Östhammars kommuns sida var man ytterst angelägen att få igång ett utvecklat internationellt utbyte, då man insåg att detta förmodligen var en av de mest betydelsefulla spin-off effekterna av slutförvarsetableringen. En internationell paviljong skisserades i anslutning till slutförvaret, med utställningslokal, konferensutrymmen, referensbibliotek mm. Geologerna på SGU ville gärna vara med på ett hörn och ganska tidigt bestämdes att utrymme även skulle beredas för andra forskare som på ett eller annat sätt kunde dra nytta av slutförvarsprojektet i sina forskningsarbeten.

Fem år efter invigningen hade paviljongen nyttjats av tusentals besökare, forskare med flera. Efterfrågan på logi, servering, guidning mm i den lokala besöksnäringen fick ett stort uppsving. Turistbyrån var inte sen med att dra nytta av det ökade intresset för kommunen. Vallonbruken och skärgårdsmiljön tillsammans med närheten till Stockholm, Uppsala och Arlanda var genuina trumfkort i marknadsföringen av Upplandskusten och just kombinationen spännande industrianläggningar, skärgård och storstad lockade ett stort antal turister från Sverige och utlandet, inte minst från Asien.

Till uppsvinget inom besöksnäringen bidrog även de nyplanerade fritidshusområdena i kommunen, som av något skäl även attraherat ett ganska stort antal nyrika balter och ryssar. Ryktet sade att det hade att göra med tillverkningen av lyxyachter i Öregrund – att kunder på besök fängslats av Upplandskustens skönhet men även sett möjligheter att med Östhammars kommun som bas bedriva affärsverksamhet i Sverige. De fritidshus de byggde var också något utöver de vanliga och självfallet vinterbonade, vilket inte var något problem då kommunen planerat områdena med en infrastruktur för åretruntbruk och t o m uppmuntrade till permanentning.

Med slutförvaret följde även beslut om ombyggnad och delvis ny sträckning av väg 288 mellan Östhammar och Uppsala. På detta vis kom en avsevärd del av de omfattande bergmassorna från bygget av förvaret till användning i kommunen. Inom loppet av fem år färdigställdes en två-plus-en väg som reducerade den effektiva körtiden mellan orterna till ca 40 minuter. Pendlingsmöjligheterna förbättrades därmed avsevärt i båda riktningar.

Sorlet började dämpas i salen. Det var snart dags att inleda anförandet och hon rycktes ur sina funderingar när en kongressvärd frågade om hon ville ha mineralvatten eller något annat att dricka. Hon tackade ja till en flaska mineralvatten och förlorade sig snart åter i minnena av de år som förflutit. Det var ju inte bara som etableringsort för industriverksamheter och utbildning som Östhammars kommun haft framgångar. Vem minns inte den omdiskuterade satsningen på profilboende i stads- och kustmiljö som hade resulterat i en så stark inflyttning till kommunen att bostadspriserna stigit med omkring 10 procent per

år i tio års tid? I seglarbyn i Östhammar värderades objekt numera till Marstrandpriser då konceptet ”bo med båt vid egen brygga” visat sig tilltala betydligt fler än de förväntade tiotal entusiaster man inledningsvis hoppats på.

Men det var satsningen på målgruppen 55–65 år som visat sig bli mest lyckosam. Helt i linje med kommunens strategier hade ett stort antal befintliga småhus frigjorts på bostadsmarknaden när de nyproducerade lägenheterna vid Sjötorgsområdet och Cirkusplatsen i Östhammar befolkades av inte minst kommuninvånare i åldrarna 55–65 år. Utbudet av småhus till försäljning steg från 150 till över 200 per år och gick snabbt åt då efterfrågan var stark till följd av de omfattande ersättningsrekryteringar fyrtiotalisternas pensionsavgångar genererade. En stor del av nyrekryteringarna gällde akademiskt utbildad personal som i de flesta fall togs från högskole- och universitetsorterna. Flertalet var i de familjebildande åldrarna och fann det mycket attraktivt att köpa en befintlig villa nära sitt nya arbete och lockades även av kommunens erkänt goda barnomsorg och skola. I en undersökning uttryckte även flera att den nya pionjärandan som förknippades med Östhammars kommun hade spelat in liksom tätorternas charm, lugnet och närheten till en rik natur- och kulturmiljö.

Den uppenbara succén med 55+boendet gjorde att även privata byggföretag och fastighetsägare började intressera sig för bostadsmarknaden i Östhammar. En marknadsundersökning visade att kommunen hade haft en nettoinflyttning av människor i åldrarna 55–65 år i mer än åtta års tid och att intresset var stort att flytta från bland annat Uppsala ut till kusten när pensionsåldern närmade sig. Förutom kommunens egna 3 500 invånare i åldrarna 55–65 år fanns det således många bland Uppsalas nära 25 000 invånare i dessa åldrar som kunde tänka sig att flytta till kommunen om förutsättningarna var de rätta. Ombyggnaden av väg 288 och kortare pendlingstider var för många en sådan viktig förutsättning, då de flesta räknade med att vid eventuell flytt behålla sitt befintliga arbete och arbetspendla – kanske i kombination med visst distansarbete – fram till pensionsåldern.

Figur 2-1. Sjöstadscharm i Östhammar. Källa: Arken arkitekter AB.

När beslutet om ombyggnad av väg 288 kom hade det fällt avgörandet för ett av Sveriges ledande byggbolag inom profilboende, som lät meddela att de skulle bygga 50 skräddarsydda lägenheter i sjönära läge i Östhammars tätort för just målgruppen 55–65 år. Förhandlingar hade redan tidigare inletts med kommunen och då detaljplanen av området låg klar gick det snabbt att inleda projekteringen av lägenheterna. Dessa blev rymligt disponerade utan trösklar och nivåskillnader, anpassade till eventuella rörelsehinder och utrustade med trygghetssystem, hade sittplatser i entré och hiss, sociala utrymmen för umgänge samt delade en övernattningsslägenhet för besökare. Ett halvår innan slutbesiktning var lägenheterna slutsålda, varav ett betydande antal till intressenter från Uppsala.

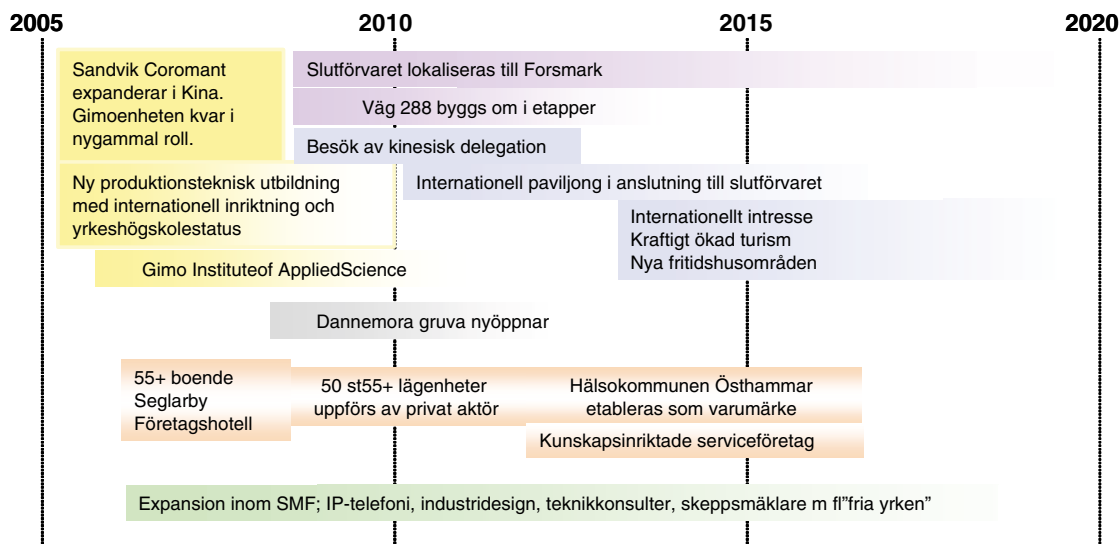
Kommunledningen kritiserades i skarpa ordalag av oppositionen för att ta på sig ett alltför stort ansvar när den på detta vis bidrog till en ökad andel äldre i befolkningen. Kritiken tystnade när en kalkyl togs fram som visade att inflyttarna, som i de flesta fall hade mer än fem år kvar till pensionen, kunde förväntas ge ett positivt nettobidrag till kommunens ekonomi beaktat att deras pensioner förväntades bli goda och att de i flertalet fall förblev vid god vigör tills de passerat 70 år fyllda. Dessutom kunde man visa på en nettoinflyttning även i de familjebildande åldrarna som till stor del balanserade upp effekten av 55+ satsningen i demografiskt avseende.

Istället valde kommunen att satsa ytterligare på seniorerna. Ett projekt drogs igång med det uttalade syftet att etablera Östhammar som Sveriges svar på spanska solkusten. Det hade blivit allt vanligare att svenskar i de övre åldersgrupperna sökte sig söderut och inte minst Spanien hade blivit ett attraktivt mål för dessa utvandrare. I Östhammars kommun ville man erbjuda ett alternativ närmare släkt och vänner med ypperlig boendestandard i trivsam skärgårdsmiljö samt god tillgång på olika typer av service. Inom hälso- och sjukvårdssektorn hade kommunen redan tidigare flera företag inriktade på fysisk och psykisk rehabilitering. Med satsningen på 55+ kom nya företag inom alternativmedicin in i bilden liksom upplevelseguidar, personliga tränare, dietister med flera kunskapsinriktade serviceföretag. Efterfrågan på denna typ av tjänster var stark både inom kommunen och i dess omgivning och en avsevärd mängd besökare fann sin väg till hälsokommunen Östhammar sedan de lokala entreprenörerna inom besöksnäringen skräddarsytt paketerbjödanden som marknadsfördes bland annat i TV och Stockholms tunnelbana.

Flera av de nya serviceföretagen hade etablerat sig i det nya företagshotellet i Sjötorgsområdet, med utsikt över Östhammarfjärden och exceptionellt väldisponerade utrymmen, toppmodern utrustning samt gemensam reception. I företagshotellet huserade även ett antal småföretag inom de ”fria yrkena”, bl a ett antal IT- och teknikkonsulter, ett par industridesigners, en skeppsmäklare och inte minst en något större firma inriktad på IP-telefoni som på några år växt från fem till 25 anställda. Dessa var ”fria” i den bemärkelsen att en stor del av arbetet var lokaliseringsoberoende och huvuddelen av kund- och leverantörskontakterna skedde via Internet. Likväl ansåg flertalet av dessa att läget i anslutning till marknaden i Stockholm Mälardalen samt närheten till Arlanda var en viktig förutsättning för att kunna driva en konkurrenskraftig verksamhet. Samtidigt hade de alla sökt sig till Östhammar både för att komma från trafikinfarkterna i regionens mer centrala delar och för att de ville skapa en harmonisk helhet mellan arbetsliv, fritid och familjeliv. De upplevde att ”det nya Östhammar” kunde erbjuda just detta liksom en kreativ och inspirerande miljö att verka i. Vem hade anat detta under 1990-talets tunga krisår?

Så var det äntligen dags. Moderatören presenterade henne för publiken och hon steg fram till podiet, gjorde en konstpaus medan hon tycktes begrunda budskapet på första bilden i presentationen, som visades på den stora bildskärmen bakom henne. Hon vände sig åter mot publiken och lät blicken falla på någon odefinierbar person i tredje raden. Orden vägde tungt när de formades mellan hennes läppar.

Det började med kineserna.

Figur 2-2. Händelseutveckling enligt scenariot "Undret i Östhammar".

2.2 Krisen blev räddningen

Telefonen ringer. Klockan är halv åtta på måndag morgon. Det ser ut att bli en strålande vardag. Kommunalrådet reser sig ur sängen, lätt sömndrucken, och lyfter luren.

Efter samtalet är det bara en mening som maler sig fast i huvudet. "Jag vill att du ska vara den första som får veta det." I övrigt är det blankt. Snart kommer uppvaknandet.

– Direktionen har beslutat att flytta produktionen till Ukraina. Efter den Oranga Revolutionen har affärsklimatet blivit mycket bättre där. Det är billigt att producera, lönerna är låga och det finns otroligt mycket kompetens. Vi flyttar före årsskiftet, berättar den nye VD:n för Sandvik.

En olycka kommer sällan ensam. Efter torsdagens regeringssammanträde hade kommunalrådet precis fått veta att kommunen förlorat kampen om slutförvaret till Oskarshamn. Efter flera års förberedelser, provborringar, attitydundersökningar och oräknliga öppna möten kom det beslut som många befarat, men som få velat ta i sin mun. Plötsligt hade kommunen gått miste om den stora chansen att skapa ny sysselsättning och utveckling inför framtiden.

"Vad händer nu?" tänkte kommunalrådet. "Det var inte så här jag hade tänkt mig. Allt såg ju så ljusst ut. Nu blir 1 600 personer utan arbete. Snart kommer det väl ut till media, och så får man stå där utan några svar att ge."

"Vad ska jag säga? Det finns bara en väg. Vi är inte den första kommunen i Sverige som drabbas av bakslag. Över 200 kommuner har minskande befolkning. Många kommuner har sett sin största arbetsgivare lämna orten. För att inte tala om alla städer som förlorat sina regementen. Det måste finnas någon väg ur eländet. Jag måste ta på mig ledartröjan."

Artikeln blev inte särskilt smickrande. Löpsedeln var förödande. Med en textstorlek som skulle passa krigstider ropade den ut: God natt Östhammar!

"Tänk att det har gått 20 år sedan den dagen, det är inte klokt," funderade det numera pensionerade kommunalrådet med en leende på munnen. "Ett sådant utgångsläge och ändå gick det så bra. I efterhand känns det självklart. Då kändes det hopplöst."

Sittande i sin trädgård alldeles nära det glittrande havet, med en kall ananasjuice i sin hand, lutade hon sig tillbaka och mindes.

Östhammar var en kommun som alltid hade haft stora, starka och trygga arbetsplatser. Redan på 1600-talet hade vallonernas etablering i området inneburit starten på landets tidiga industrialisering och kring de stora bruken växte små samhällen upp som tog hand om arbetarna i livets alla skeden. Ingen hade väl kunnat föreställa sig hur järnbearbetningen och gruvdriften skulle utvecklas och att bruken skulle få läggas ner ett efter ett.

Industritraditionen levde sig dock kvar i bygden och nya företag växte sig starka. Sandvik Coromant fick under lång tid symbolisera den industriella styrkan i Norduppland. Med sina 1 600 anställda, varav de flesta själva vuxit upp i området, producerade företaget skärverktyg som gick på export till världens alla hörn. Produkterna var inte på något sätt billiga, tvärtom. De var dyrast i världen. Och bäst. På ingen annan plats kunde man producera lika bra borrar som i Gimo. Framgångsreceptet var personalens kompetens. Tack vare flera års samarbete mellan kommunen och Sandvik kunde gymnasieskolan och Teknikcentrum utbilda nya medarbetare. Det höll i flera år, men till slut avstannade utvecklingen.

Utbildningarna höll inte den önskade kvaliteten och de som sökte in till dem var inte tillräckligt motiverade. Många ungdomar hade känt sig för styrda. Med de värderingar som dessa 80- och 90-talister vuxit upp med sågs inte längre en livslång anställning på ett stort industriföretag som livets vinstlott. Fler hade sökt sig andra vägar.

Men det var till sist den globala utvecklingen och den hårdnande konkurrensen som tvingade fram beslutet att flytta produktionen till Ukraina. Det kunde lika gärna ha blivit Kina, som fått ett ordentligt uppsving efter inträdet i WTO 2001. Valet av Ukraina avgjordes av närheten till den europeiska marknaden och landets närmande till EU. Det återstod inte många år förrän landet till och med skulle bli EU:s trettionde medlemsstat, efter bl a Rumänien, Bulgarien och Turkiet.

Sandviks besked hade kommit som en chock för dem som alltid tagit kommunens största arbetsgivare för givet. Att inte slutförvaret kom till kommunen var mindre chockartat, men ändå oväntat. Under lång tid hade Forsmark framstått som den bästa av alla kandidater som undersökts av SKB. Varför Oskarshamn till slut stod som vinnare var något kommunalrådet aldrig riktigt hade fått klart för sig.

Däremot hade hon börjat förstå kraften i det lokala engagemang som kan uppstå i en svår krissituation. De svarta rubrikerna hade varit startskottet.

Samma dag som telefonen hade ringt så olycksbådande kallade hon in de tidigare antagonisterna i oppositionen till möte. Med en illa maskerad klump i halsen redogjorde hon kort för läget. Beskedet från Sandvik var definitivt och regeringen hade inte för avsikt att ändra torsdagens beslut. Hon avslutade med en vädjan om att det nu var dags att gräva ner stridsyxorna och börja agera tillsammans.

Hon hade varit spänd inför kollegornas reaktion. De var uppenbart skakade. Detta var något få vågat tänka, ännu färre velat prata om. Efter ett par dagars betänketid och förankring i partigrupperna bildades en ny politisk majoritet. En kommunal samlingsregering över blockgränserna, med stöd från 90 procent av fullmäktige blev resultatet. Detta skulle komma att innebära att långbänkar och segslitna tvister kunde undvikas och en ny effektivitet skapas i det kommunala beslutsfattande.

I det skedet påminde sig kommunalrådet om vad som hände i Gislaved när däckfabriken Continental år 2002 egentligen utan förvarning packade ihop och flyttade med EU-bidrag till Portugal. I ett slag stod 800 arbetare utan jobb i ett samhälle med 12 000 invånare.

Länsarbetsnämnden, som befarat en anstormning av jobsökanden, konstaterade i efterhand att 500 man bara försvann, eller rättare sagt sögs upp av den lokala arbetsmarknaden och aldrig kom till förmedlingen för att söka jobb.

Forskarna förklarade detta med den lokala kulturen som säger att: ”Du ska jobba! Du får ta saken i egna händer, det är inte någon annan som kan fixa det åt dig.” Andan som präglar bygden kring Gislaved innebär att företagandet sätts i centrum, att myndigheter och kommunen arbetar utifrån just företagets behov och att en rad informella nätverk låter information och idéer cirkulera lätt på orten.

Detta måste vi lära oss av, insåg kommunalrådet. Vi måste bygga på det lokala engagemanget. Det skulle sedermera visa sig att den hopplöshet som först infann sig bland kommunens invånare kunde vändas till ett utbrett krismedvetande och mobilisera folk på ett sätt som aldrig tidigare skett. Men det skulle också behövas hjälp utifrån.

Kommunen tog därför kontakt med det nya regionförbundet i Mälardalen med förslag om en regional mobilisering för Upplandskustens framtid. Den nya Mälardalen hade blivit resultatet av den i början av 2000-talet så uppmärksammade Ansvarskommitténs arbete. På kommitténs förslag hade riksdagen beslutat att inrätta en ny regionindelning som ersatte de 380 år gamla länsgränserna samt överföra en stor del av ansvaret för tillväxtpolitiken till regional nivå.

För Östhammars del innebar det att kommunen kom att ingå i en region med 2,9 miljoner invånare och eget ansvar för utvecklingspolitiken som tidigare legat på staten. Statliga resurser för näringslivsutveckling, infrastruktur och kommunikationer, arbetsmarknad och utbildning var nu överförda från de olika sektorsmyndigheterna till regionerna. Möjligheten att besluta över utvecklingsinsatser i den egna regionen innebar att den lokala och regionala folkviljan fick ett större genomslag. Det hade blivit möjligt för regionen att själv prioritera mellan viktiga insatser utifrån de egna förutsättningarna.

Kommunledningen i Östhammar hade tidigt insett att ett aktivt engagemang i regionförbundet skulle vara nödvändigt. Istället för att uppvakta olika myndigheter på olika platser i landet räckte det nu att åka till en plats. Allt fanns ju samlat på ett ställe. För Östhammars del innebar detta att investeringarna i väg 288 kunde tidigareläggas. Förutom att invånarna i Östhammars kommun fick det tidsmässigt närmare till arbetsmarknaden i Uppsala och Stockholm kom investeringen även att fungera som en injektion för inflyttningen till kommunen. Inom ett decennium hade befolkningen ökat med 3 000 personer till nära 26 000. En lägre prisnivå på bostäder än regionens mer centrala delar hade realiserat en stor del av den potential som skapades i och med ombyggnationen av väg 288.

Inför det fortsatta arbetet kunde kommunalrådet påminna sig att tre statliga myndigheterna Vinnova, Nutek och ISA hade pekat på åtminstone två delar i en framgångsrik regional utveckling.

Den första drivkraften bakom tillväxt, erinrade hon sig, är de människor som är beredda att satsa tid, möda och besparingar på att utveckla egna och andras idéer till lönsamma företag. Attityder till entreprenörskap och förekomsten av sociala nätverk är viktiga komponenter i detta, såsom i Gislaved och Gnosjö. Men entreprenörskap handlar inte bara om eget företagande. Det har minst lika mycket att göra med förmågan och viljan hos människor att ta eget ansvar och utvecklas i sitt arbete, oavsett var man arbetar. Det gäller inom förskolan, omsorgen, skolan, inom den kommunala förvaltningen och på alla andra arbetsplatser.

Kommunalrådet hade förstått att gamla nedärvda industritraditioner fått särskilt pojkar att inte följa med utvecklingen mot ett kunskaps- och informationssamhälle, där flertalet arbetar inom den privata tjänstestektorn. Istället hade unga män i Östhammar fostrats med

föräldragerationens värderingar i större utsträckning än generationskamrater i många andra delar av landet. Det konstaterades att de hade haft det lättare i livet om de varit födda på 30- och 40-talen än på 80- och 90-talet. Så länge de trygga arbetsplatserna erbjöd 40-timmars arbetsvecka och god försörjning gick det att skapa sig en bra tillvaro, men industrins ständiga behov av produktivitetsökning och minskade del av sysselsättning tvingade mer eller mindre fram en svängning i värderingar och attityder till arbete och företagande.

Ökat entreprenörskap i hela kommunen skulle bli lösningen. I efterhand framstod kommunens satsning på ungas entreprenörskap i skolan, från förskolans tidiga år till utgången av gymnasiet, som en av de viktigaste. Politikerna hade kommit överens om att avsätta resurser till ett 10-årigt entreprenörskapsprogram som skulle nå kommunens samtliga elever i alla åldrar. Satsningen inleddes med en kompetensutveckling av samtliga lärare och i mycket nära samarbete med ortens företagare. Skola och näringsliv kom närmare varandra och omvärlden blev skolans klassrum. Den omvärldsorienterade undervisning gav mening för många av dem som brukade tröttna på rutiner, inte kunde sitta stilla och som gick till skolan mer för att kompisarna var där än av vilja lära sig något.

Detta innebar att utbildningsresultaten förbättrades markant och att fler gick vidare till högre studier. Bland pojkarna var detta oerhört tydligt eftersom knappt var tredje tidigare hade studerat vidare. Det gick också att konstatera en förändring i attityder till eget företagande. Nyföretagandet i kommunen ökade, från ca 75 nya företag per år i början av 2000-talet till mer än 150 drygt 15 år senare. Åtskilliga tekniskt inriktade företag startades, inte minst av tidigare anställda på Sandvik. Andra fick arbete i befintliga företag i Norduppland. Det blev även lättare för äldre företagare att hitta någon som kunde ersätta dem inför pensioneringen. De så omskrivna problemen med generationsskiften blev aldrig något stort bekymmer i Östhammars kommun.

Utvecklingen av företagandet förde kommunalrådets tankar in på den andra av tillväxtmyndigheternas slutsatser – globaliseringen. Myndigheterna hade konstaterat att globaliseringen bygger på ett företagande som inte bara förser den lokala marknaden med tjänster och produkter. Erfarenheten sade att en ökning av sysselsättningen i mindre kommuner måste ske genom ett näringsliv som i hög grad vänder sig till externa marknader. Den egna marknaden räcker helt enkelt inte till som drivkraft för tillväxt.

Det andra viktiga initiativet var därför att bidra till bildande av starka företagarnätverk i Mälardalens norra delar. Tanken med nätverken var att svetsa samman näringslivet och därigenom lägga grunden till fler kontakter för produktiva samarbeten och gemensamma exportansträngningar. När företagarnätverken var på plats kunde kommunen bidra till utformandet av en internationell strategi, där samtliga företag erbjöds en genomlysning av internationaliseringspotentialen samt tillgång till professionella exportstrategier med etablerade nätverk utomlands. Många ställde sig frågande till detta och kritiken mot den verklighetsfrämmande kommunledningen var hård. – Varför ska jag förändra mitt företag? Det där med globalisering rör inte mig, sade några kritiska röster.

Kommunalrådet hade i dessa situationer beskrivit att globalisering påverkar alla företag, oavsett om de finns på plats i annat land eller stannar kvar hemma.

”Den globala utvecklingen påverkar varje företags möjligheter att sälja varor och tjänster, även den lokala glasskiosken. Hur skulle det gå för den om alla turister försvann? Flytt av produktion till länder med billig arbetskraft gör att Sverige kan fokusera på utveckling av ett kunskapsintensivt företagande. Även om det naturligtvis kan vara ett hårt slag mot den enskilde som förlorar sitt arbete måste vi utgå från att denna utveckling gynnar oss på sikt. Det viktigaste är dock att ett steg mot det okända oftast bär med sig något nytt,” brukade hon säga.

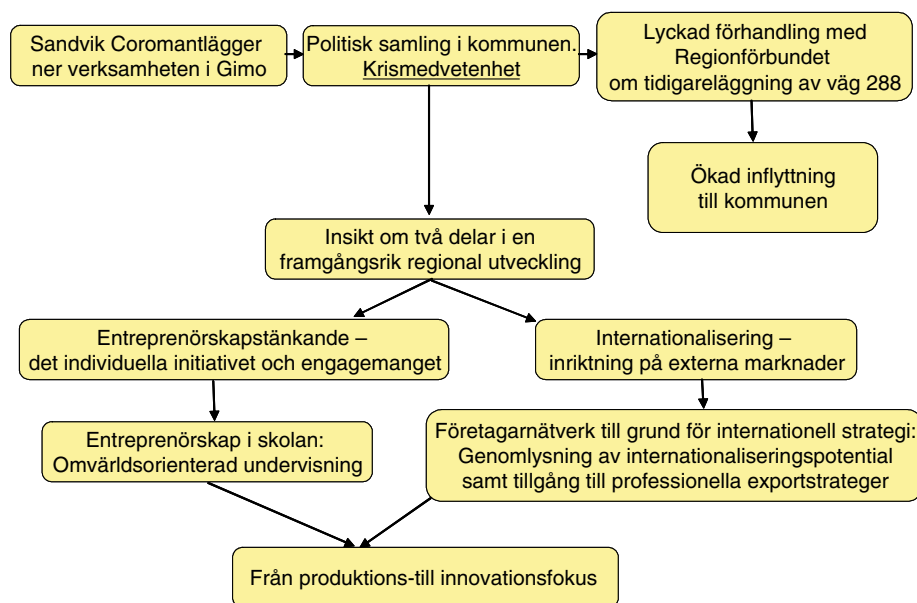
Som ett resultat av internationaliseringsprogrammet konstaterar kommunalrådet att flera företag har vunnit nya marknader och blivit mer bärkraftiga. Ett viktigt bidrag i framgången var att flera företag drog nytta av den dubbla kulturkompetens som många av kommunens nya svenskar fått med sig från hemmet. Flera av dessa har fått ansvar för bearbetningen av nya marknader, särskilt i arabstaterna där marknaderna mot alla odds öppnats upp avsevärt. Även Turkiet har blivit en viktig marknad för svenska företag. Flera företag i kommunen har börjat sälja produkter i Turkiet efter landets inträde i EU.

Konkurrensen har dock visat sig knivskarp. Även om det var för sent för att undvika Sandviks utflyttning inledde kommunen ett fördjupat samarbete med företagen, Uppsala universitet och Högskolan i Gävle. Det blev naturligt för de flesta företag att erbjuda ex-jobb till blivande ingenjörer, vilket fick många att stanna kvar i företaget och arbeta med produktutveckling. Kombinationen av tekniker med djupa yrkeskunskaper och teoretiskt skolade ingenjörer kom sedermera att ge upphov till en mängd nya innovationer och tekniska lösningar. Industrikommunen Östhammar hade lyckats ta det avgörande steget från produktions- till innovationsfokus.

Kommunalrådet räknade på sina fingrar och summerade de mest uppmärksammade innovatörerna. Hon slogs av att så anspråkslösa men geniala idéer kunde vara värda så mycket. Av taxeringskalendern kunde utläsas att kommunen fått flera nya dollarmiljonärer av nyutvecklade och sålda affärsidéer. Några av de unga affärsmännen har redan börjat investera sina nyvunna förmögenheter i nya företag i kommunen. En av de lokala förmågorna har nyligen satsat i en ny teknik att utvinna vätgas ur vatten. Eftersom bilberoendet har ökat i hela världen och oljepriset stigit till 150 dollar per fat är marknadspotentialen ofantlig. Såväl produktionen som transporter av det billiga drivmedlet sker från Hargshamn och underlättas av järnvägen som byggts ut med dubbelspår och elektricitet.

Telefonen ringer. Kommunalrådet vaknar med ett ryck. ”Vad är klockan”, hinner hon tänka. I andra änden hör hon kommunchefen utbrista: ”God morgon! Har du hört det senaste? Sandvik har fått en stororder från Indien och behöver anställa 500 personer inom tre år.”

Drömmen var över.

Figur 2-3. Händelseutveckling enligt scenariot "Krisen blev räddningen".

3 Utvecklingskoncept

Med de scenarier som skisserade i kapitel 2 i minnet frågar man sig vad kommunen redan idag kan göra för att utvecklingen skall gå i rätt riktning och för att i alla fall en del av de tänkbara framgångarna skall kunna realiseras. I detta kapitel pekas på ett antal konkreta utvecklingskoncept, för vilka kommunen själv har möjlighet att initiera och driva på en händelseutveckling som leder mot målet: En växande kommun med hög attraktivitet!

3.1 Tillgängliga Östhammars kommun

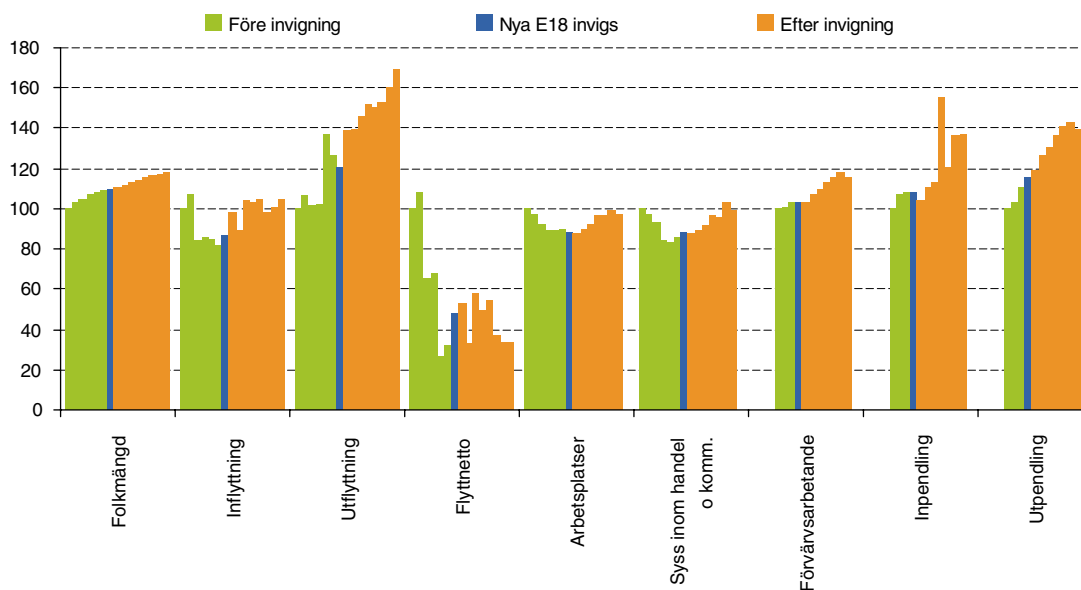
Trots att det från Östhammars tätort inte är mer än ca sju mil till Uppsala, 10 mil till Arlanda, och 14 mil till Stockholm, framstår Östhammars kommun och Upplandskusten som en ganska avlägsen del av Stockholm-Mälardalenregionen. Till detta bidrar den något undermåliga kommunikationsinfrastrukturen i kommunen och förbindelserna mot Uppsala. Östhammars kommun ligger vid sidan av regionens nordliga huvudstråk, E4:an och norra stambanan, och saknar helt tillgång till spårbunden persontrafik. Standarden på vägnätet i kommunen är inte den bästa och livsnerven – väg 288, som förbinder Östhammars tätort med Uppsala – präglas av återkommande fartbegränsningar, partier med svåra omkörningsförhållanden och ett ofta trögt trafikflöde. Även kommunens andra viktiga pendlingsstråk, väg 290 från Uppsala mot Österbybruk och vidare mot Forsmark, är av tämligen undermålig standard.

Kommunen är väl medveten om behovet av förbättrad standard på i synnerhet väg 288 och har återkommande tryckt på för ökad prioritet i såväl regionala som nationella sammanhang. I jämförelse med kommunens önskan – en total ombyggnad och delvis nysträckning av vägen – framstår de beslutade anslagen som både alltför otillräckliga och för långt framskjutna i tiden. Beslut i slutförvarsfrågan kan komma att ändra situationen, men på kort sikt framstår de regionalpolitiska skälen tillsammans med de ur trafiksynpunkt motiverade behoven som den mest framkomliga vägen att få till stånd en omprioritering.

Det gäller således att lyfta fram hur viktig vägen är för Östhammars kommun och vad en ombyggnation kan förväntas ge för effekter, för att i en förhandling med berörda parter kunna få bättre gehör för kommunens ståndpunkt. Detta görs naturligtvis redan idag, men vi kommer här i korthet att ytterligare försöka förtydliga hur angelägen denna fråga faktiskt är för kommunen och vilken marginaleffekt en förbättrad väg 288 kan få för Upplandskustens utveckling.

För detta ändamål är det relevant att jämföra med utvecklingen i Norrtälje kommun före och efter att nya E18 mellan Söderhall och Rösa invigdes år 1996. Som framgår av Figur 3-1 har utvecklingen i kommunen stärkts i de flesta avseenden efter att vägen invigdes. Arbetspendlingen har stigit markant både till och från kommunen medan sysselsättningen ökat avsevärt och då inte minst inom handel och kommunikationer – två tydliga exempel på ökad interaktion med omvärlden. Befolkningen har fortsatt utvecklas positivt om än något svagare än vad som var fallet i början av 1990-talet. Kommunens utveckling polariseras allt mer till de södra kommundelarna och då i synnerhet E18-stråket. Fyra femtedelar av nyproduktionen av bostäder förväntas fortsättningsvis ske i dessa områden, där pendlingsmöjligheterna till Stockholm är som bäst.

Norrtälje kommuns utveckling före och efter E18 Söderhall-Rösa
(indexerad utveckling, 1990=100)

Figur 3-1. Utvecklingen i Norrtälje kommun före och efter byggnationen av nya E18 mellan Söderhall och Rösa. Källa: SCB.

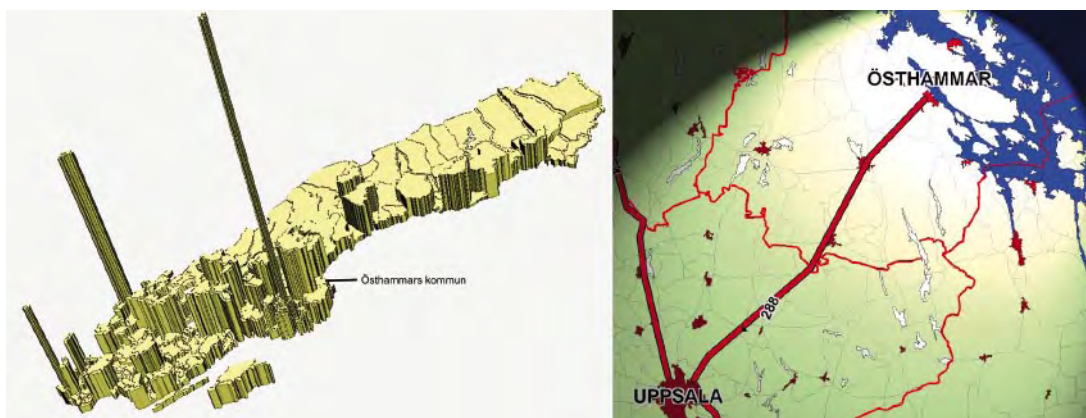
Man kan anta att en ombyggnation av väg 288 skulle få likartade konsekvenser för Östhammars kommun som nya E18 fått för Norrtälje kommun. Med antagandet att hela vägsträckan mellan Uppsala och Östhammar inom en femårsperiod uppgaderas till s k 2+1 standard är en realistisk bedömning av konsekvenserna på tio års sikt följande:

- Inpendlingen skulle fortsätta öka som en följd av en utvecklad integrering med omlandet och förbättrade möjligheter att rekrytera kompetens från närliggande kommuner. Antalet inpendlare skulle uppskattningsvis gå från dagens dryga 1 400 till närmare 2 000.
- Utpendlingen kan förväntas öka med minst 25 till 30 procent, vilket innebär att dagens knappa 3 000 utpendlare skulle närma sig eller överstiga 4 000 år 2015.

Det är t o m möjligt att detta är en kraftig underskattning. En ombyggnation av väg 288 skulle kunna öka intresset för att bosätta sig i Östhammars kommun och pendla till exempelvis Uppsala i så hög grad att dagens siffror inte är relevanta som utgångsvärden för en prognos. Mycket handlar om hur väl kommunen förvaltar de möjligheter som öppnar sig.

Då arbetsmarknaden i Uppsala är betydligt större än den i Östhammars kommun är det rimligt att utpendlingen förblir avsevärt större än inpendlingen. Nettoeffekten på sysselsättningsmöjligheterna för de som bor i Östhammars kommun skulle därmed vara starkt positiv samtidigt som arbetsgivarna i kommunen får betydligt bättre möjligheter att rekrytera kompetens till olika positioner.

Om slutförvaret för använt kärnbränsle lokaliseras till Östhammars kommun kan utfallet bli än större och en ombyggnation av vägen kan därtill anses nödvändig för att möjliggöra en sådan etablering. Transporterna kommer givet ett slutförvar att öka i omfattning och väg 288 kan förväntas få bära en betydande del av det ökade transportbehovet. En redan, i förhållande till kapaciteten, högtrafikerad väg skulle således ytterligare närma sig gränsen för överbelastning, vilket i praktiken innebär längre restider och ökad olycksrisk

Figur 3-2. Östhammars läge i förhållande till befolkningscentra (höjden på staplarna är proportionerlig mot folkmängden i respektive kommun) och "livsnerven" – väg 288.

De förväntade effekterna på omsättning och sysselsättning inom handeln i kommunen är mer svårbedömda. Sannolikt skulle den köpkraft bland kommuninvånarna som förläggs till Uppsalaområdet inte öka nämnvärt. Redan idag är det vanligt att folk från Östhammars kommun storhandlar dagligvaror och köper kapitalvaror i Uppsala. Mycket lite talar för att befintliga vägförbindelserna i betydande grad har en hämmande effekt på detta – det handlar trots allt om ganska få resor per person och månad. Det är minst lika troligt att en förbättrad vägförbindelse skulle tillgängliggöra utbudet i Östhammars kommun till fler besökare och medföra ökad omsättning inom besöksnäringen, varav handeln utgör en beståndsdel.

Sammantaget innebär detta att förutsättningarna för en ökad befolkning stärks avsevärt genom en ombyggnation av väg 288. Det finns ingen anledning att förvänta sig en ökad utflyttning, Tvärtom gör förbättrade pendlingsmöjligheter Östhammars kommun intressant för fler att flytta till, vilket ger möjligheter till ett stärkt skatteunderlag samt ett stabilt underlag för servicesektorn i kommunen. 26 000 invånare kan betraktas som en realistisk målsättning på längre sikt, givet att uppgraderingen av väg 288 kommer till stånd. En stor del av de nya kommuninvånarna kan förväntas flytta till orterna längs väg 288, framförallt Alunda men i betydande utsträckning även Gimo och Östhammar om tillgången till bostäder och tomtmark så medger.

3.2 Attraktiva Östhammars kommun

Östhammars kommun har ett betydligt mer gynnsamt utgångsläge än vad befolkningsutvecklingen det senaste årtiondet indikerar. Kommunen tillhör trots allt Sveriges mest expansiva och livskraftiga region, vars geografiska omfång växer successivt i takt med att kommunikationerna förbättras och höga fastighetspriser i regioncentrum får folk att söka sig till regionens ytterområden. Till denna spridningsprocess bidrar även ytterområdenas möjligheter att erbjuda en annan typ av boendemiljö än de mer centralt belägna områdena. Stora tomter, lägen nära eller intill sjöar, vattendrag och kuster, lugna småstadsidyller och ett varierat kulturlandskap är exempel på vad ytterområdena vanligtvis lyfter fram i sin marknadsföring.

Ett av Östhammars kommuns problem i detta sammanhang är att förbindelserna med övriga regiondelar har varit och är av undermålig standard, vilket berördes i föregående avsnitt. Restiderna är ofta långa för såväl pendlare till och från kommunen som för tillfälliga besökare. Förutsättningarna att på daglig basis interagera med resten av regionen är med andra ord inte de bästa, vilket naturligtvis hämmar kommunens utveckling och minskar intresset för inflyttning.

Samtidigt finns det grupper som redan idag ser Östhammars kommun som ett intressant alternativ för permanent eller tillfälligt boende. Grupper som kommunen genom förutseende åtgärder i högre grad skulle kunna locka till kommunen. Vi kommer i detta avsnitt att titta närmare på en för Östhammars kommun betydelsefull åtgärd för att stimulera till inflyttning samt ökad dynamik och rörlighet på den lokala bostadsmarknaden, nämligen 55+ boende. Därtill berörs i korthet en annan potentiell målgrupp med expansionsutrymme, nämligen fritidsboende i kommunen.

3.2.1 55+boende

55+boende eller seniorboende är ett koncept som vuxit fram och ökat i omfattning under de senaste åren. Det finns idag aktörer inom fastighetsbranschen som har bolag helt inriktade på denna målgrupp. Kännetecknande är att lägenheter planeras för en grupp med höga krav på komfort, design, rumsplanering och materialval. Vanligtvis säljs lägenheterna – det handlar oftast om bostadsrätter – till personer över 55 år. Detta inte bara för att boendet skraddarsytt utifrån behov som främst uppkommer i de högre åldrarna, utan även för att ge möjlighet till god granngemenskap bland människor i likartad levnadssituation och ålder.

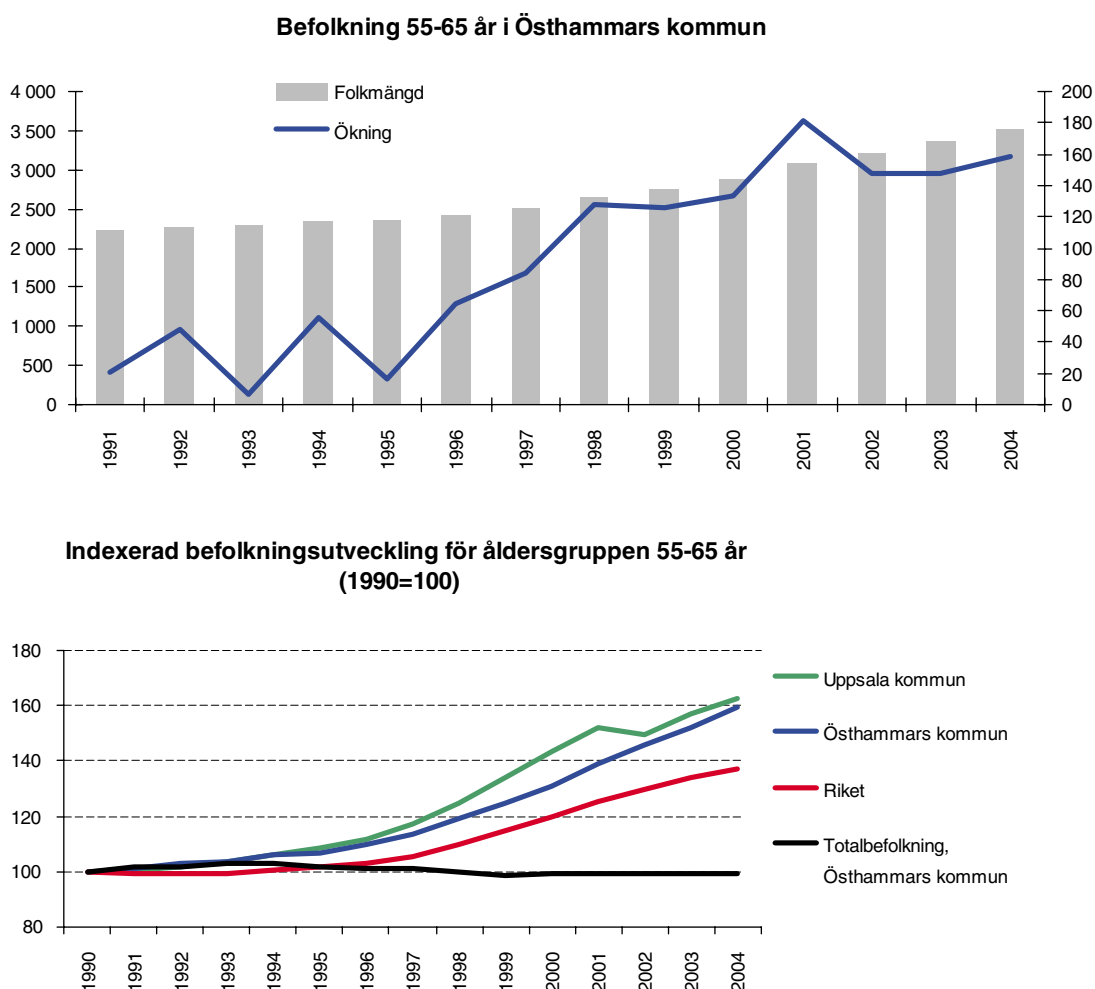
55+ boende skall inte förväxlas med servicehem eller serviceboende. 55+ boende ställer inga krav på offentlig service, utan befolkas av pigga och rörliga människor i övre medelåldern som kan ha många yrkesverksamma år kvar innan pension. De utgör även en många gånger köpstark grupp som, genom att de minskar i bostadsyta när de går från villa till lägenhetsboende (vilket de ofta gör), har ekonomi att efterfråga såväl hög boendestandard som diverse tjänster för ökat välbefinnande och hälsa.

Både privata aktörer såsom JM (Seniorgården AB), SEB TryggLiv (Boviva) och kommunala bostadsbolag har skapat olika former av seniorboende runt om i landet. Det vanliga för de privata kommersiella aktörerna t ex Seniorgården är att man upplåter lägenheter som bostadsrätter. Seniorgården har idag över 1 000 lägenheter på 20 orter. Seniorgården arbetar med koncept där det finns en rad kringtjänster till boendet. Detta kan vara gemensamma bilpooler, bastjänster för hemmet och trygghetspaket. Vidare har man ett koncept genom dotterbolaget AB Borätt som riktar in sig mot personer med ett större vårdbehov och då gäller det hyresrätter. I dessa fall anvisar kommunen hyresgäster och kommunen står också för omvårdnaden.

I Västernorrland har tre kommunala bostadsbolag gått samman och skapat ”Plusboende”. På ett fåtal år har man tillskapat 1 200 lägenheter för detta ändamål. Initialt gick bolagen ut med en förfrågan till alla över 65 år i kommunerna. Responsen var stor och ca 15 procent svarade. ”Plusboendet” har tagit fasta på önskemålen från de äldre och dessa är närhet till centrum, gemensamhetsytor och servicetjänster. Vidare är bostäderna integrerade med ”vanligt” boende då man eftersträvar en blandning av olika kategorier av människor i bostadsområdena.

I Östhammars kommun har antalet invånare i åldrarna 55–65 år vuxit med drygt 1 300 personer de senaste 15 åren, till dagens dryga 3 500 invånare i dessa åldrar, vilket innebär en genomsnittlig tillväxt med 88 personer per år. Av dessa har 344 tillkommit genom nettoinflyttning från omvärlden, varav 286 från andra kommuner i landet och resten från utlandet. Merparten av ökningen är således en följd av en åldrande befolkning, där inte minst den stora gruppen av 40-talister gett en kraftig ökning sedan slutet av 1990-talet då de första ålderskullarna kom in i åldersintervallet 55–65 år. Ökningstakten för invånarantalet i åldersgruppen har stigit från omkring 30 per år i början av 1990-talet till dagens ca 150 per år. I och med att 50-talisterna utgör en mindre kohort kommer ökningstakten sannolikt att dämpas de kommande åren om inte nettoinflyttningen från omvärlden ökar dramatiskt från dagens ca 20 individer per år.

Målgruppen för 55+boende är således större än någonsin i Östhammars kommun och detsamma gäller för länet och riket. I Östhammars kommun har gruppen 55–65 år dock växt betydligt snabbare än i riket de senaste 15 åren och detta gäller i än högre grad för Uppsala kommun där antalet invånare i åldersgruppen ökat från 14 261 år 1990 till 23 177 år 2004. I Östhammars kommuns näromgivning finns således en mycket stor presumtiv målgrupp för 55+boende.

Figur 3-3. Befolkning i åldersgruppen 55–65 år i Östhammars kommun samt indexerad utveckling för denna grupp i kommunen, länet och riket.

För närvarande pågår en planering av tre områden i Östhammars tätort som är synnerligen intressanta för konceptet 55+. Dessa områden är Cirkusplatsen, Sjötorget och Källör – alla tre belägna vid Östhammarsfjärden och med stora oexploaterade ytor. Denna typ av sjönära läge inom befintlig tätort är en bristvara i de flesta av länets kommuner, i synnerhet områden som därtill är möjliga att exploatera och inom vilka kommunen äger större delen av marken! Även om det finns lämpliga miljöer också i kommunens övriga tätorter för 55+boende är det ovan nämnda områden som framstår som mest attraktiva. Dessa skulle kunna väcka uppmärksamhet också utanför kommungränsen och då även för andra målgrupper än de som berörs av konceptet 55+ som diskuteras här.

I den planeringsprocess som pågår har två arkitektbyråer fått lämna förslag till hur områdena skulle kunna exploateras. I ett av förslagen (som vi här använder för att illustrera en möjlig förändring utan att för den skull ta ställning för eller emot något av förslagen) är den bärande tanken att skapa än mer sjöstadscharm i Östhammar. I förslaget ingår ny bebyggelse mot Östhammarfjärden som harmonierar med den befintliga låga trähusbebyggelsen i stadens kärna, men även en viss förtätning av stadskärnan. Figur 3-4 visar hur bebyggelsen i och i anslutning till området förändras enligt förslaget. Vitmarkerade hus i modellen i den högra bilden utgör ny bebyggelse.

Som framgår av bilden är det en tämligen omfattande förändring av Östhammar som föreslås, med en möjlig exploatering av totalt bruttoarea om 54 300 kvadratmeter. Exempelvis skulle över 300 bostäder och 14 000 kvadratmeter verksamhet rymmas inom området. För ändamålet 55+ skulle en tredjedel av detta vara en väl tilltagen ram för att tillgodose de initiala behoven inom kommunen och ta tillvara intresset från potentiella inflyttare från omgivningen. På längre sikt är det till stor del konceptets utformning och marknadsföring som avgör graden av framgång, men om man räknar med att tio procent av kommunbefolkningen i åldrarna 55–65 år är potentiellt intresserad och att de bor i tvåpersoners hushåll, skulle över 150 lägenheter krävas bara för att täcka intresset inom kommunen.

Figur 3-4. Flygfoto över planområdet vid Östhammarsfjärden samt förslag till exploatering.
Källa: Arken Arkitektbyrå.

Är detta realistiskt? Ja, det mesta talar för att 55+boende i sjönära läge inom Östhammars tätort skulle vara ett bärkraftigt koncept som är fullt realiserbart. Kommunen äger en stor del av marken och stora delar av området är av sådan karaktär att den påbörjade detaljplanering sannolikt kan genomföras utan oöverstigliga intressekonflikter. Detta gäller inte minst området Cirkusplatsen som har den största exploateringspotentialen. Målgruppen för 55+ är tillräckligt stor inom kommunen och kan breddas genom riktad marknadsföring gentemot exempelvis villaägare i Uppsala med ”rätt” åldersprofil.

Även om villapriserna i Östhammars kommun generellt sett är ganska låga, är trenden stigande och värdena tillräckligt höga för att stora delar av målgruppen skall kunna finansiera de höga kostnaderna nyproducerade 55+lägenheter innebär. I fastighetsbranschen talas det om en gräns på 1,5 miljoner i genomsnittliga villapriser, för att avgöra vilka kommuner som är mest intressanta att bygga 55+boende i. I Östhammars kommun är det genomsnittliga villapriset ca 1 miljon kronor, men i flera av tätorterna ligger prisnivå betydligt högre. Genomsnittspriset i kommunen har dock stigit med ca 400 000 kronor på tre år och om trenden fortsätter kommer snittvillan att vara värd nära 1,5 miljoner om ytterligare några år. I Uppsala översteg det genomsnittliga villapriset denna summa redan år 2001 och har därefter fortsatt uppåt.

Det genomsnittliga villapriset är en viktig faktor som styr efterfrågan och betalningsförmågan för 55+ boende och därmed de privata aktörernas intresse. I Östhammars kommun finns ett trovärdighetsproblem som hänger nära samman med den problematiska utvecklingen på 1990-talet och den låga aktivitetsnivån på den lokala bostadsmarknaden under det senaste decenniet. Sedan början av 1990-talet har nyproduktionen av bostäder i kommunen varit minimal och det har t o m blivit aktuellt med rivning av några flerbostadshus. För en utomstående framstår kommunen som ett högriskområde beträffande nyproduktion av lägenheter.

Samtidigt är det ett faktum att den befolknings- och sysselsättningsmässiga utvecklingen i kommunen varit stabil de fem senaste åren och att villapriserna stigit rejält under samma period. Under det senaste året har kommunen därtill upplevt en ökad efterfrågan på tomter för nyproduktion av småhus i bl a Gimo och Östhammar. Det finns en potential till betydande nettoinflyttning, men utbudet av befintliga småhus till försäljning är begränsat vilket hämmar utvecklingen.

Många småhus i Östhammars kommun ägs och bebos idag av människor i åldrarna 55–65 år. Det är sannolikt att en stor del av dem upplever att de inte kan, vill eller orkar ta hand om ett helt hus och gärna skulle flytta till ett lägenhetsboende – idag eller på något års sikt. Detta är ett förhållande som inte är unikt för Östhammars kommun utan som gäller på många håll runt om i landet. Genom att tillgodose deras efterfrågan av en annan typ av boende kan befintliga småhus frigöras på bostadsmarknaden som sedan öppnar upp för bl a inflyttning av människor i de familjebildande åldrarna, men även i åldrarna 55–65 år om de 55+lösningar som tas fram tilltalar en bredare målgrupp än den primära i kommunen.

Det är dock troligt att kommunen själv måste agera för att komma ur det något statiska läget och få fart på det privata bostadsbyggandet. Genom stiftelsen Östhammarshem kan kommunen t ex initiera samriskprojekt med privata fastighetsbolag för att sänka etableringsströskeln och göra det mer intressant att äga bostäder i kommunen. Mer konkret kan det handla om att blanda upplåtelseformer och låta Östhammarshem ta huvudansvaret medan privata bolag får bygga ett mindre antal ”testlägenheter” för att se om konceptet bär sig på marknaden.

(C) Värderingsdata 2005-08-03

Prisutveckling småhus

Köpesumma (TKr)

Östhammar

Kvartalsvisa medelvärden

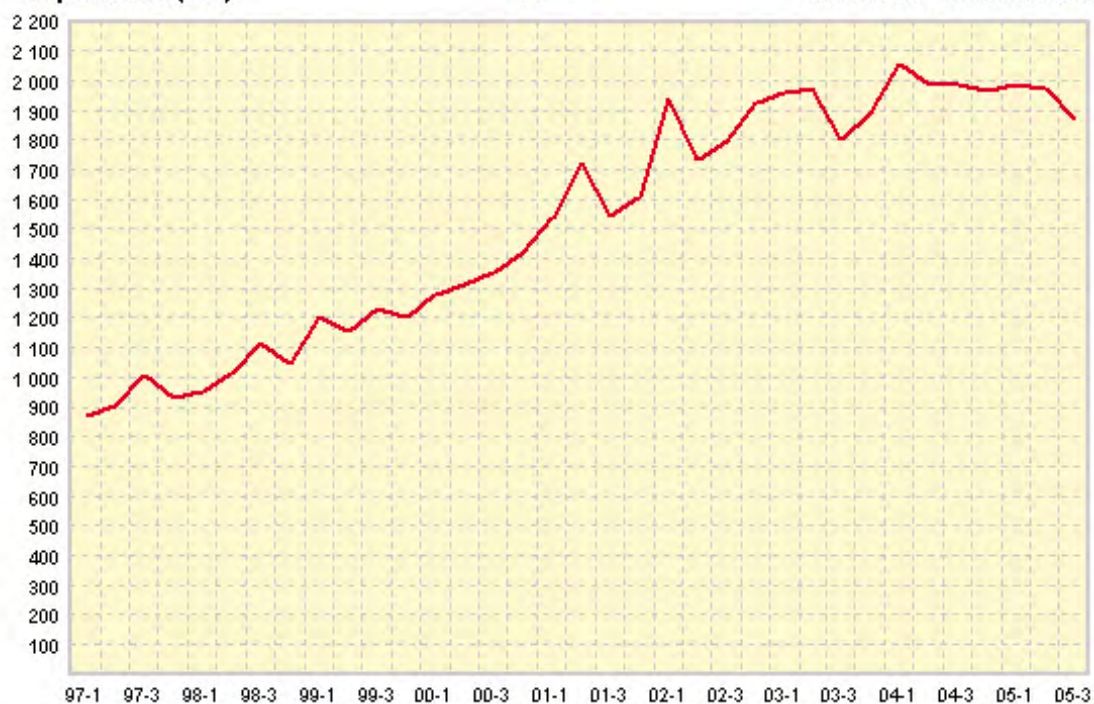
(C) Värderingsdata 2005 08 03

Prisutveckling småhus

Köpesumma (TKr)

Uppsala

Kvartalsvisa medelvärden

Figur 3-5. Prisutvecklingen på småhus i Östhammars kommun och Uppsala kommun. Källa: Värderingsdata.

Större utbud och dynamik på den lokala bostadsmarknaden kan ge utrymme för ökad inflyttning till kommunen. De närmaste fem till tio åren skapar pensionsavgångar stora behov av ersättningsrekrytering inom bl a kommunförvaltningen, Sandvik Coromant och Forsmarks Kraftgrupp. Ett betydande antal av de nyrekryterade kommer och kommer att komma utifrån och skulle gärna flytta till kommunen, men hittar inte alltid lämpliga objekt på den begränsade lokala bostadsmarknaden. Inte minst befintliga småhus är eftertraktade då de utgör ett lättare och mindre riskfyllt sätt att etablera sig i kommunen än att bygga ett ny villa till hög kostnad och med ett osäkert andrahandsvärde. Det finns således ett unikt tillfälle att både tillgodose de egna kommuninvånarnas efterfrågan på attraktivt 55+boende, locka nya invånare till kommunen genom riktad marknadsföring av ett sådant profilboende samt öppna upp för generationsväxling i såväl näringslivet som det befintliga småhusbeståndet och stimulera till nyinflyttning även i de familjebildande åldrarna.

För att lyckas fullt ut med en dylik satsning krävs att resurser avsätts för att driva frågan vidare med kommunens planeringsansvariga, stiftelsen Östhammarshem, samt privata intressenter, men även för att aktivt sondera och bearbeta marknaden i såväl kommunen som dess näromgivning. En heltidsarbetande projektledare skulle troligtvis räcka för detta ändamål. I detta arbete kan naturligtvis även andra tänkbara segment bearbetas – områdena Cirkusplatsen, Sjötorget och Källör bär kvalitéer som med rätt utformning och presentation kan tilltala en stor bredd av intressenter. De tankar om företagshotell och seglarby som fördes fram i scenariot Undret i Östhammar är två exempel på sådana kompletterande segment till det som dock bör vara satsningens huvudfokus, nämligen 55+ boende.

3.2.2 Nya fritidshusområden

I nulägesanalysen av Östhammars kommun konstaterades att ”ett fritidshus i Östhammars kommun betingar i genomsnitt nästan samma medelpris som ett småhus för permanentboende och marknaden kan i det närmast betraktas som överhettad”... ”Östhammars kommun har emellertid varit restriktiv i planeringen av nya fritidsområden – de flesta planlagda fritidshusområdena tillkom på 1960- och 1970-talet varefter endast mindre kompletteringar gjorts.”

Fritidshusägare står för omkring en femtedel av turismomsättningen i kommunen. Antalet fritidshus i Östhammars kommun uppgår till ca 5 200, varav omkring 4 300 ägs av människor som inte är fast bosatta i kommunen. En ansenlig mängd som dock ter sig tämligen blygsam mot Norrtälje kommuns dryga 23 000 fritidshus på en mindre yta. Intresset för Upplandskusten är stort, men utbudet av fritidshustomter begränsat – inte minst i de mest attraktiva lägena nära kusten. Att i princip hela kusten är skyddad enligt miljöbalken är en av de främsta orsakerna till detta.

Även om en expanderad fritidsbosättning vanligtvis inte ger kommunen några fler skattebetalare har åtgärden ändå effekter på skatteunderlaget i kommunen. Den lokala handeln liksom hantverkare och andra yrkesutövare i kommunen får del av fritidshushållens köpkraft och därigenom intäkter som så småningom ger skatteandelar. Forskning har visat att avståndet mellan fritidshus och permanentbostad, fritidsbosättarnas inkomst, motiven för fritidshusägandet samt vistelsetiden påverkar mängden lokala inköp som fritidsbosättarna gör. Långa avstånd mellan fritidsbostad och permanentbostad anses ge större benägenhet till inköp på fritidsorten, medan närhet mellan permanent- och fritidsbostad anses öka benägenheten till att varor tas med från hemkommunen /Pettersson, 1999/.

Då upptagningsområdet för fritidsbosättningen i Östhammars kommun i hög grad utgörs av Stockholms och Uppsala län, bör förväntningarna på konsumtionseffekter i kommunen vara tämligen lågt ställda. Detta inte bara pga närheten mellan fritidsbostad och permanentbostad, utan även pga den rikliga förekomsten av mellanliggande alternativ för inköp på vägen från permanentbostaden till fritidsbostaden. Sannolikt är TurismEkonomiska Modellens (TEM) skattning om ca 13 000 kronor per fritidshushåll och år något hög. I en undersökning av fritidsboendet i Ljungdalen-området i Bergs kommun år 2004, framkom ett värde om ca 7 000 kronor per fritidshushåll och år i lokala inköp /Olofsson, 2004/. Mycket talar för att fritidshushållen i Östhammars kommun snarare ligger i närheten av detta värde än det som legat till grund för beräkningar enligt TEM eller, i bästa fall, någonstans mittemellan.

Om man något optimistiskt antar att fritidsboende i Östhammars kommun lägger omkring tio tusen kronor per år och hushåll på inköp i kommunen, innebär detta att kommunen för varje hundratal nya fritidshus kan "räkna hem" en miljon kronor i ökad turismomsättning. Detta motsvarar i princip en heltidssysselsatt inom turismsektorn. Kommunalskatteandelen av denna omsättning kan enligt TEM beräknas uppgå till ca fem procent inklusive kringeffekter av den ökade konsumtionen, dvs ca 50 000 kronor per år. Till dessa värden tillkommer effekten av själva uppförandet av de nya fritidshusen, där lokala småhusförsäljare, byggföretag med flera kan påverkas avsevärt under en begränsat tidsrymd.

Då de kommunala kostnaderna för fritidsbosättning vanligtvis är låga /Jansson and Müller, 2003/ – konsumtionsavgifter skall i princip täcka kostnaderna för renhållning, vatten, avlopp mm – kan en expanderad fritidsbosättning förmodas ge ett litet nettobidrag till kommunens ekonomi samtidigt som sysselsättningstillfällen skapas i kommunen. Både det ekonomiska bidraget och sysselsättningseffekten är emellertid så begränsat per fritidshus att det krävs flera hundra nya fritidshus för att satsningen skall få mer än marginella effekter på kommunens utveckling. Skalan är således av betydelse om man vill uppnå en reell effekt på kommunens utveckling genom att expandera fritidsbosättningen. Detta innebär samtidigt att de potentiella problemen ökar i motsvarande omfattning liksom svårigheterna att finna politisk och praktisk acceptans att genomdriva projektet. Inte minst befintliga fritidshusägare är en grupp som många gånger ogärna ser en expanderad fritidsbosättning i eller i närheten av deras område /Müller, 2004/.

Utöver de turismekonomiska aspekterna av en expanderad fritidsbosättning kan åtgärden genom en förutseende planering även ge utrymme för ökad permanentbosättning och på så vis en grund för befolkningsmässig expansion och utökat skatteunderlag. I många kommuner är fritidsboendet omfattande och representerar ofta förstadiet till permanent migration /Hall and Müller, 2004/. Sedan 1990 har 155 000 personer i Sverige valt att bosätta sig permanent i sammanlagt 70 000 fritidshus, varav en del redan tidigare användes för permanentboende. Omkring 17 procent av det svenska fritidshusbeståndet år 1990 är idag permanent bebott och störst har inflyttningen varit i storstadslänen, där mer än en femtedel av fritidshusen idag används för permanentboende. Flera av dessa har omtaxerats till småhus för permanent boende, vilket medfört att andelen permanent bebodda fritidshus minskat till 11 procent år 2004 /SCB, 2005/.

Permanentning av fritidshus är en ganska vanlig företeelse även i Östhammars kommun. Förutom de registrerade permanentningarna, dvs de som folkbokfört sig på fritidsbostaden, finns också ett mörkertal av okänd storlek bestående av de som spenderar huvuddelen av sin nattvila i fritidsbostaden men inte valt att skriva sig där. Olika kommunalskatteuttag i hemkommunen och fritidskommunen kan vara en förklaring till mörkertalet, men även att det finns en gråzon där människor både tillbringar mycket tid i permanentbostaden och fritidsbostaden. En okontrollerad permanentning av fritidshus kan lätt leda till problem rörande bl a vatten, avlopp och vägar, men med god planering av nya områden kan flera av dessa problem förekommas varvid permanentning framstår som en möjlighet värd att ta vara på.

Figur 3-6. Fritidsbebyggelse i Östhammar.

Det finns därtill, enligt fastighetsmäklare i kommunen, exempel på att småhus i framförallt Östhammar och Öregrund säljs för fritidsändamål till spekulanter från bl a Stockholm och Uppsala. En sådan omvänd permanentning kan driva upp fastighetspriserna och motverka en inflyttning av människor som vill bo i kommunen året om /Müller et al. 2004/. Befintliga småhus i tätorterna är attraktiva objekt för nyinflyttade och det kan således vara angeläget att motverka så kallad omvänd permanentning av dessa. Genom att planera nya attraktiva områden för fritidsbosättning kan även detta i viss mån förväntas åstadkommas.

Närheten till hav eller annat vatten är en högt värderad attraktivitetsfaktor för alla typer av boende. I en studie från Umeå visade det sig exempelvis att nästan var tredje utflyttare från staden bosatte sig inom 500 meter från en strand. Därtill framkom att mer än hälften bosatte sig i eller i närheten av en tätort /Bergström, 2002/. Om man sammanför dessa preferensaspekter med det önskvärda i att kunna planera nya fritidshusområden med permanentning i åtanke är det uppenbart att tätorterna längs kusten – Öregrund, Östhammar och Hargshamn – framstår som bäst lämpade för en satsning på nya fritidshusområden. I dessa finns såväl närheten till havet som utbud av service samt kommunalteknik. Även lägen i anslutning till vattendrag nära tätorterna i inlandet är tänkbara, men har sannolikt inte samma attraktionskraft som mer kustnära lägen.

I detta sammanhang kan det vara intressant att notera hur Norrtälje kommun, med en av landets största fritidsbosättningar, förhåller sig till permanentning och nybyggnation av fritidshus /Norrtälje kommun, 2003/. Varje år permanentas omkring 200 fritidshus i kommunen, vilket motsvarar knappt en procent av kommunens totala bestånd av fritidshus. Kommunen säger i sin översiktsplan att det är svårt att motverka permanentning genom exempelvis inskränkningar i byggrätten och att det endast får till följd att fritidshusägarna upplever välfärd förluster och skapar en bild av kommunen som verklighetsfrämmande och byråkratisk. Istället förordas planering och förtätning av områden där efterfrågan att bosätta sig är stor. Kommunen har dock ställt vissa kriterier för vad som kan anses vara lämpliga områden för permanentning av fritidshus. De skall ha/vara:

- Välbelägna i förhållande till befintlig kollektivtrafik, skolskjutsar, vägstandard samt tillgänglighet till ledig kapacitet i barnomsorg, skola etc.
- En långt gången permanentning, med minst 20 procent av fastigheterna permanentade och ytterligare permanentning att förvänta.

- En hög andel vinterbonade fritidshus.
- Vattenförsörjning som kan bedömas kunna bli långsiktigt hållbar.
- Avloppssystem som är möjliga att utforma så att utsläpp inte leder till ökad förorening av grundvatten, sjöar och hav, där kraven på acceptabla utsläpp skall relateras till vad recipienten tål utifrån kriteriet långsiktig hållbarhet.

När det gäller nya fritidshusområden är Norrtälje kommun tämligen återhållsam till följd av att kommunen redan har en omfattande fritidsbosättning och i vissa områden en mycket hög exploateringsgrad. Längs kusten och i skärgården kommer endast kompletteringar av enskilda fritidshus i anslutning till eller inom fritidshusområden ifråga utifrån prövning enligt gällande lagstiftning. I övriga kommundelar kan kommunen däremot tänka sig nya mindre områden med fritidshus förutsatt positiv planmässig prövning, men i första hand är det förnyelse genom komplettering som förordas i likhet med i vad som gäller för skärgårdszonen i kommunen.

Östhammars kommun har goda möjligheter att expandera fritidsbosättningen i kommunen för att på så vis stimulera besöksnäringen samt skapa en potential för ökad permanentbosättning på längre sikt. Enligt kommunens översiktsplan har fritidsbebyggelse i området öster om sjön Gisslaren sydost om Gimo tätort diskuterats. Andra områden som nämnts är Löten och Svinnö nära Hargshamn, där Svinnö anges vara mindre lämplig med tanke på närheten till hamnen och planerat industriområde. Oavsett vilket område som skulle kunna bli aktuellt för exploatering är det en lång process med konsekvensbedömningar och samråd innan en etablering är möjlig – något som också innebär att den politiska övertygelsen om projektets förtjänster måste vara tillräckligt stark och utbredd för att det skall vara möjligt att nå ända fram.

I jämförelse med 55+boende som diskuterades i föregående avsnitt framstår en satsning på nya fritidshusområden som ett betydligt osäkrare kort, såväl vad gäller genomförbarhet som nyttan för kommunen och dess invånare. Det har en klar och tydlig potential, men nettoeffekten på kommunens långsiktiga utveckling är begränsad om inte utrymme bereds för en så stor satsning på fritidsbostäder att risken för mättnad på marknaden är påtaglig. En mättnad som dock delvis kan förekommas genom att området från början planeras i ett sådant läge och med en sådan infrastruktur att blandat fritids- och permanentboende är möjligt.

3.3 Företagsvänliga Östhammars kommun

Det senaste årtiondet har näringslivsarbetet fått en allt mer central roll för de svenska kommunerna. Hur kommunerna har organiserat sitt arbete varierar från kommun till kommun, men också över tid. Under vissa tider har bolag varit den gängse modellen och ibland har kommunerna valt att organisera sig i stiftelser. På senare år har en återgång till att bedriva arbetet i den egna förvaltningen varit en tydlig trend. Motivet har bl.a. varit insikten att en företagsvänlig kommun bygger på att den politiska ledningen tar sitt ansvar för att kontakter och nätverk etableras med företagen, dvs de mjuka faktorer som anses befrämja ett gott företagsklimat. Ett annat motiv tycks vara att offentlighetsprincipen gäller även för kommunala bolag och att verksamheten i alla fall är beroende av finansiering från kommunen.

En annan generell tendens som kan märkas i det kommunala näringslivsarbetet är att innehållet har breddats. Numera sysslar näringslivsenheterna ofta med frågor som berör utbildning, kompetensförsörjning, boende turism, mark- och tillståndsfrågor samt marknadsföring. På många håll har näringslivsarbetet fått karaktären av allmänt utvecklingsarbete som omfattar hela kommunens verksamhet. På så vis har också övriga förvaltningar i kommunen kommit att beröras av insatserna på näringslivssidan.

Östhammars Näringslivsutveckling AB, ÖNAB, är Östhammars kommuns näringslivsbolag. I kommunens ägardirektiv sägs att bolaget ska:

- Utveckla befintligt näringsliv genom att bl.a. stimulera till breddad verksamhet, förmedla kontakter och tjänster samt marknadsföring av befintliga företag.
- Förnya näringslivet genom att bl.a. vara inkörsport för etablering samt att verka för att kommunen har erforderlig framförhållning i sin del av utvecklingen och förnyelsen av näringslivet.
- Stärka besöksnäringen genom att vidareutveckla befintligt samarbete med etablerade aktörer och aktivt verka för ett ökat antal aktörer och utbud av turistmål.
- Marknadsföra Östhammars kommun – göra kommunen känd som en god etableringsort med bra näringslivsförutsättningar, attraktiv boendemiljö etc.

Med detta ägardirektiv som grund ska ÖNAB skapa förutsättningar för ett framgångsrikt företagande och fungera som näringslivets egen ”sambandscentral” i Östhammars kommun. I denna uppgift ingår att erbjuda tjänster till såväl befintliga som nyetablerade företag och sådana som är på väg till kommunen. ÖNAB svarar för kommunens turistbyråer och ger rådgivning inom bl.a. etablering, nätverksbyggande, kontakter med myndigheter, omvärldsbevakning, marknadsföring och framtidsfrågor.

”Just nu är vi fokuserade på företagsklimatfrågorna. Vi gör besöken tillsammans med kommunalråden och kommunchefen. Det är viktigt att politikerna får en känsla för företagen.”

Håkan Everhall, VD för ÖNAB

”Svenskt näringslivs senaste undersökning om företagsklimatet visar en fyra platser bättre placering än tidigare för vår kommun. Det är naturligtvis inget vi kan vara nöjda över, men det går ändå åt rätt håll. Vårt mål är att hela tiden utveckla och förbättra på olika sätt, och det måste vi göra tillsammans med företagen för att vi ska nå framgång. Vi har som mål att besöka ett 80-tal företag under året där vi har en dialog om vad vi tillsammans kan göra för att förbättra inom olika områden, i dagsläget har vi besökt ett 30-tal. Ett öppet och tillåtande klimat är viktigt för att få en attraktiv kommun.”

Margareta Widén Berggren, Kommunstyrelsens ordförande/ordförande ÖNAB

3.3.1 Den företagsvänliga kommunen

I en större studie om näringslivsklimat och entreprenörskap som EuroFutures genomfört /EuroFutures AB, 2005/ konstateras bl.a. att när företagen bedömer klimatet så utgår de ifrån hur de faktiskt upplever en kommuns samlade förutsättningar när det gäller såväl de mjuka som hårda faktorerna. Vidare konstateras att i kommuner där klimatet upplevs positivt har de mjuka faktorerna avgörande betydelse. Hit hör frågor som service till företagen, hur väl kommunen förmår att etablera nätverk och mötesplatser mellan olika aktörer inom det privata och det offentliga samt hur övrig kommunal service som skola, m.m. fungerar. Kommuner med sämre upplevt klimat får ofta lägre betyg på dessa mjuka delar.

När det gäller näringslivsklimat och hur detta mäts kan man också konstatera att exempelvis regioncentra och större orter generellt sett rankas bättre på infrastruktur och tillgång på arbetskraft. Större arbetsmarknader skapar ett större utbud och därmed en bättre matchning mot näringslivets behov. Den enskilda faktor som har störst utslagskraft i Svenskt näringslivs mätningar är frågor som har med infrastruktur att göra. Här kan man se stora skillnader i bedömningarna mellan orter som ligger nära en flygplats eller som har hög standard på vägnätet. I Östhammars fall kan därför en positiv lösning av väg 288 vara en central fråga för en förbättrad ranking.

Antalet företagare är för första gången sedan början av 1990-talet mindre än 400 000 i riket. Mäter man i andel av befolkningen i yrkesverksam ålder är andelen egenföretagare knappt sju procent. Minskningen har generellt sett skett mest inom handel, kommunikationer och tillverkning, medan en ökning framförallt har noterats inom finansiell verksamhet och företagstjänster. Sverige har i jämförelse med många andra länder både en lägre andel företagare och ett lägre nyföretagande. Nyföretagandet är emellertid rätt konstant över åren och domineras av män – det går tre manliga företagare på varje kvinnlig. I Östhammars kommun är de entreprenöriella idealen och drivkrafterna till nyföretagande inte så starka som i mer småföretagsdominerade kommuner. Detta beror i hög grad på att kommunen under flera generationer präglats av stora arbetsgivare som erbjudit trygg sysselsättning och därigenom kommit att dominera den lokala arbetsmarknaden.

Nytableringar i form av skarpa etableringar av externa aktörer eller genom nyföretagande i kommunen kan ha stor betydelse för att såväl föryngrä näringslivet som att skapa nya jobb. En föryngring av näringslivet kan även betyda en förändrad näringslivsstruktur, med större fokus på verksamheter inom tjänstesektorn. För att åstadkomma detta måste kommunen öka sina insatser på att bryta nedärvda vanor och attityder till nyföretagande och entreprenörskap i samhället. Nyföretagandet är förstås inte bara att påverka attityder. Det handlar också om att göra det lättare att vara företagare genom att förenkla regler och byråkrati. Mycket av detta handlar om ett nationellt ansvar, men insatser för att utveckla Östhammar till en attraktiv företagsvänlig kommun är dock i hög grad en uppgift för kommunledningen och hela den kommunala organisationen. För detta krävs:

- en bred kommunal tillväxtpolitik, omfattande såväl privat företagsamhet som de offentliga verksamheter kommunen är ansvarig för,
- en mötesplats där gemensamma frågor kan diskuteras med olika aktörer och skapa en grund för att gemensamma beslut samt
- en gemensam och tydlig profil som kommuniceras utåt.

Vilket ansvar och vilken roll kommunen ska ta i det framtida näringslivsarbetet har betydelse för förändringen och förnyelsen av näringslivsstrukturen. Idag har ÖNAB kommunens uppdrag och ansvar för näringslivsarbetet. På bolaget vilar ett stort antal uppgifter som svarar mot såväl service till enskilda företag som frågor av mer utvecklings- eller strukturnatur. För en kommun som avser att bedriva ett förnyelsearbete och skapa det goda näringslivsklimat och den företagsvänliga kommun som eftersträvas, kan det finnas skäl att ytterligare tydliggöra roller och ansvar.

En långsiktig strategi skulle kunna vila på två väsentliga delar, nämligen en del som avser strategisk näringslivsutveckling och en annan som fokuserar på företagsutveckling. För båda dessa är kommunens politiska ledning ytterst ansvarig, men det interna arbetet kan organiseras på olika sätt. I båda fallen kommer kommunen, precis som idag, att lägga fast ramarna för hur det samlade näringslivsarbetet skall drivas. För båda gäller även krav på öppenhet och hänsyn till de demokratiska processerna, men ett framgångsrikt utvecklingsklimat förutsätter också att samspelet mellan företagen och kommun är tätt och tydligt.

För den strategiska näringslivsutvecklingen bör kommunstyrelsen ta ett tydligt ansvar, med ett innehåll som i första hand skulle omfatta frågor som

- etablerings- och infrastrukturfrågor; nya större etableringar av strategisk betydelse, väg- och järnvägsfrågor,
- informations och marknadsföring; till medborgare och omvärld, utarbeta, förmedla och marknadsföra Östhammars profil,
- utvecklingsarbete för att skapa samarbete och bygga nätverk – en bred kommunal utvecklings- och tillväxtpolitik; ”omvärldsspaning”, driva på förnyelse, initiera och driva större utvecklingsprojekt, tillväxtprogram, regionförstoring, etablera och driva den gemensamma mötesplatsen.

Inom ramen för den strategiska näringslivsutvecklingen bör kommunens roll vara att tillse att de samlade kommunala resurserna inom förvaltningen samordnas och drivs på för att

- skapa samförstånd och samsyn om kommunens näringslivsarbete och förankra detta bland politiker, företagare, kommunens förvaltning, myndigheter och medborgare,
- befrämja tillväxt och förnyelse, ökad kompetens, utbildning och ett attraktivt boende,
- utveckla en stark lokal identitet som kommuniceras mot omgivningen, samt
- bygga förtroende för sitt näringslivsarbete genom öppenhet och konsekvens i handlandet.

Företagsutveckling är av annan karaktär än de strategiska uppgifterna och avser affärs-
mannaskap, entreprenörskap, snabbhet, flexibilitet, men också den viktiga servicen till de
enskilda företagen/företagarna. Arbetssättet liknar mer det som gäller för näringslivet och
utgår från företagens och företagarnas villkor. Företagsutveckling skulle i första hand avse
delar av de frågor som ÖNAB arbetar med idag, men mer fokuserat:

- stöd och service till befintliga och nya företag; stöd och rådgivning till styrelser och ledning i enskilda företag, riktade utbildningsinsatser,
- nyetableringar; riktade insatser mot nyföretagande och entreprenörskap, insatser för etablering av enskilda företag,
- vårda och utveckla relationerna till kommunen, regionala aktörer, m.fl.; främja kommunens attraktivitet, aktiviteter som sätter kommunens företag på ”kartan”,
- vara aktiv i och stödja insatser för förnyelse av näringslivet.

Utifrån detta resonemang skulle följande sammanfattande faktorer vara centrala för att nå ett gott näringslivsklimat och för att skapa en företagsvänlig kommun

Ett tydligt ledarskap

Kommunen bör utöva ett tydligt ledarskap. Företagarnas attityder till en kommun är mycket beroende av den politiska ledningens handlingskraft och inställning till företagen och utvecklingsfrågorna. Det är snarare de personliga egenskaperna hos kommunledningen än den partipolitiska tillhörigheten som är avgörande för företagens attityder.

Relationer till näringsliv och företag

Det är viktigt att kunna utveckla relationer till näringslivet och företagen på olika sätt:

- Kommunen bör bedriva en fortlöpande och öppen dialog med företagen. Dessa måste känna sig uppmärksammade och att kommunen är lyhörd för deras problem.

- Ett sätt att bygga goda relationer är att skapa arenor för möten och genomföra olika mötesarrangemang om konkreta frågor.
- Ansvariga för näringslivsfrågor skall upplevas som spindeln i nätet som i samarbete med andra förvaltningar löser problem, förmedlar kontakter och underlättar informationsutbytet.

Effektiv kommunal service och ärendehantering för näringslivet

Kommunen bör sörja för att skapa en effektiv service/ärendehantering för näringslivet. Ärenden skall åtgärdas snabbt och de kommunala beslutsprocesserna får inte bli för långdragna. Det är också viktigt att de olika kommunala förvaltningarna utvecklar en gemensam syn på hur olika problem och ärenden skall lösas.

Insatser för ökad förnyelse och entreprenörskap

Kommunen bör arbeta långsiktigt med att skapa förutsättningar för lokal förnyelse och entreprenörskap på bred front. Det kan bl.a. handla om satsningar för att stärka de framtida satsningarna på nya utvecklingsområden och verksamheter inom tjänstesektorn samt koppla ett tydligt program för detta som innehåller starta-eget, inkubatorverksamhet, företagshotell, samarbete skola-näringsliv, rådgivning, mm.

3.4 Kompetenta Östhammars kommun

En allt mer avreglerad och globaliserad ekonomi ställer höga krav på fortsatt produktivitets- och kompetensutveckling i mogna ekonomier för att de skall kunna bibehålla internationell konkurrenskraft. Dessa krav lär inte minska i framtiden, snarare öka. Sveriges konkurrenskraft bygger på människornas samlades kompetens och förmåga att skapa nya produkter och lösningar. Enligt bedömningar kommer länder som Kina och Indien att fortsätta växa ekonomiskt och successivt ta över större delar av industriländernas nuvarande industriella produktion. I västvärldens kvarvarande industri sker en produktivitetsökning som innebär att mer kan produceras med färre anställda. Ökad internationell konkurrens gör att kraven på arbetskraftens kompetens blir allt högre. Arbeten som tidigare kunde utföras utan särskild utbildning kräver idag hög kompetens, särskilt yrkesutbildad sådan. I ett längre perspektiv gäller det för Östhammars kommun att rusta invånarna inför ett arbetsliv som får ett allt högre kunskapsinnehåll. Utbildning och kompetens är därför nyckeln för framtiden.

I Östhammars kommun är andelen ungdomar som är behöriga till högskolan högre än i jämförbara kommuner. Andelen ungdomar som går vidare till högre studier före 25 års ålder är också hög i jämförelse med omkringliggande kommuner. I likhet med övriga delar av landet finns dock en stor skillnad i övergångsfrekvensen mellan pojkar och flickor. 31,3 procent av pojkarna studerar vidare, mot 49,1 procent för flickor. En förklaring till detta är att den del av arbetsmarknaden som domineras av kvinnor i allmänhet fordrar en akademisk examen (sjuksköterska, lärare, förskollärare), medan den manligt dominerade arbetsmarknaden (drifttekniker, mekaniker, byggnadsarbetare) ofta rekryterar gymnasieutbildade. Den samlade utbildningsnivån i kommunen är förhållandevis låg. Endast 20 procent av befolkningen har en eftergymnasial utbildning, mot 33 procent i riket. 79 procent har gymnasium som högsta utbildning, mot 63 procent i riket. Kvinnorna har generellt en högre utbildningsnivå än männen.

Deltagandet i förvärvslivet är högt i Östhammars kommun. I jämförelse med riket arbetar en stor del inom tillverkningsindustrin - omkring en fjärdedel finns inom det området, som dessutom är klart dominerad av män. Kvinnor återfinns inom vård och omsorg och utbildning, där kraven på akademisk utbildning i allmänhet är större. Östhammars kommun står, liksom de flesta andra kommuner i Sverige inför utmaningen att trygga kompetensförsörjningen av pedagogisk personal och personal inom omsorgen i framtiden. Däremot är det ett mer lokalt bekymmer för Östhammars kommun och andra kommuner i Norduppland att trygga kompetensförsörjning inom verkstadsindustrin och energiproduktionen. I detta sammanhang kan kommunerna utnyttja delar av utbildningssystemet som ett näringspolitiskt instrument och den vägen stödjande näringslivets utveckling. I flera fall fordras också ett samarbete med andra aktörer, exempelvis universitet och högskolor samt enskilda företag.

3.4.1 Vilka kompetenser behövs?

Som redan nämnts har tillgången till kompetens stor betydelse för näringslivets utveckling. För företagen i Östhammars kommun är det en överlevnadsfråga att kunna rekrytera personal med olika kompetens, allt från spetsutbildade till yrkeskunniga tekniker. De största behoven av kompetens återfinns enligt AMS inom specialiserade yrken som fordrar en särskild yrkeskompetens och som inte så lätt kan ersättas av okvalificerade. Risken för flaskhalsar, dvs att företag inte lyckas hitta rätt kompetens, är störst inom yrken som kräver en kortare yrkesutbildning.

I Östhammars kommun saknas det en heltäckande bild av kompetensbehoven i näringslivet. Tidigare studier av kluster i Norduppland och information från de ledande verkstadsföretagen ger dock en viss vägledning. Denna information säger att motiverad, tekniskt kunnig produktionspersonal med gymnasiekompetens är efterfrågad. Det moderna arbetslivet fordrar även att produktionspersonalen har teoretiska kunskaper som innebär att de kan arbeta självständigt, lära sig nytt och har förmåga att hantera datorer och maskiner för miljontals kronor. De yrkesförberedande yrkesutbildningarna på gymnasieskolan anses i många fall inte förbereda eleverna inför detta. Den bristande motivationen bland många elever anses vidare vara ett minst lika stort problem.

Inom Sandvik Coromant förväntas den kommande tioårsperioden innebära en fördubblad produktionsvolym med oförändrat antal anställda. Ersättningsrekryteringarna uppgår till ca 50 personer per år. När det gäller kvalificerade tekniker inom Sandvik har konkurrensen från företag i Uppsala och Stockholm föranlett företaget att rekrytera kompetens från Norrland. Dessa personer har trivts bra i Östhammars kommun och har kommit att stanna kvar inom företaget länge. Detta visar att förmåga att rekrytera hänger tätt samman med kommunens möjligheter att erbjuda attraktivt boende.

Personal med lägre utbildning bor i allmänhet närmare arbetsplatserna och det är därför viktigt för t ex gymnasieskolan att det lokala utbudet av utbildningar kunnat anpassas mer till företagens olika behov. För personal med högre utbildning, som civilingenjörer, är upptagningsområdet i allmänhet mer regionalt. För Forsmarks Kraftgrupp gäller att omkring 85 procent av de 800 medarbetarna bor i norra delen av Uppland och omkring 6 procent i Uppsala. 10 procent pendlar dagligen till och från Gävle. Kraftgruppen beräknas behöva nyanställa ca 500 personer inom 10 år för att dels klara en expansion, dels ersätta medarbetare till följd av pensionsavgångar. En stor del av dessa kommer att vara högskoleutbildade.

Ett beslut om slutförvar för använt kärnbränsle i Östhammars kommun kommer initialt att skapa ett kraftigt ökat behov av arbetskraft för byggande av anläggningarna och i ett senare skede ett tämligen omfattande behov av driftspersonal. Under en period om 40-50 år kommer i genomsnitt ca 200 personer att vara direkt sysselsatta i slutförvarsprojektet. Under det mest intensiva byggskedet kommer över 400 byggarbetare att sysselsättas och under det mest intensiva driftskedet kommer ca 300 personer att vara sysselsatta i driften av slutförvaret. Av den arbetskraft som kommer att beröras av projektet beräknas merparten ha högst en gymnasial utbildning och endast en mindre del ha motsvarande eftergymnasial utbildning /SKB, 2000/.

På längre sikt kommer rekryteringsbehoven i Östhammars kommun ha sin tyngdpunkt på gymnasiekompetens, men andelen högskoleutbildad personal kommer successivt att stiga. Detta innebär att en stor del av de anställda förmodligen kommer att rekryteras från närområdet men också att kommunen måste vara ett attraktivt alternativ för inflyttning av högutbildad arbetskraft

3.4.2 Infrastruktur för utbildning

I Östhammar finns en väl utbyggd infrastruktur för utbildning som vuxit fram i nära samarbete mellan kommunen och de största företagen. Sandvik Coromant har under många år delfinansierat uppbyggnaden av denna infrastruktur. Även kommunens andra stora företag, Forsmarks Kraftgrupp, har varit aktivt i olika utbildningssatsningar, särskilt i Forsmarks skola.

Några viktiga komponenter i denna infrastruktur bör lyftas fram:

I Gimo utbildningscentrum ingår Bruksgymnasiet och Teknikcentrum.

Gimo bruksgymnasium omfattar den kommunala gymnasieskolan, vuxenutbildning, uppdragsutbildning, kvalificerad yrkesutbildning och studiecentrum. Inom gymnasieskolan erbjuds utbildningar inom tio program, bl a el, fordon, industri, NV och Teknik. Inom gymnasiets teknikprogram drivs den sk Tekniskolan, i nära samarbete med Sandvik. Företaget finansierar viss del av undervisningen, även för vuxna.

Östhammar har sedan 1997 en KY-utbildning förlagd till Gimo. I utbildningen tekniker med inriktning mot produktion/process får studenterna kunskaper och färdigheter som krävs för kvalificerade yrkesbefattningar som bland annat tekniker och operatör inom tillverknings- och processindustrin. Utbildningen skall motsvara industrins ökade behov av flexibelt nyttjande och förhöjd kompetens bland sin personal och genomförs i samarbete med bl a AB Sandvik Coromant, Atlas Copco AB, Habia Cable AB, Munters Component AB, Forsmarks Kraftgrupp, Stora Enso, Hallsta Papperbruk, MF produktion.

Teknikcentrum - bildades 1987 på initiativ av AB Sandvik Coromant, Östhammars kommun och Forsmarks Kraftgrupp AB i syfte att skapa ett samlat centrum för modern verkstadsteknisk utbildning. Idag erbjuds utbildningar i modernt utrustad verkstadsmiljö för verksamma och blivande ingenjörer, tekniker och operatörer.

Teknikcentrum skall ta till vara, samordna, höja och sprida den tekniska kompetens som finns, i samverkan med företag, gymnasie- och högskolor. Teknikcentrum bidrar även till att tillhandahålla kompetent arbetskraft till företagen i regionen. Teknikcentrum erbjuder kurser med flera verkstadstekniska inriktningar, bl a inom ramen för arbetsmarknadsutbildning.

Forsmarks skola ägs och drivs av Forsmarks Kraftgrupp AB med Östhammars kommun som huvudman Utbildningen är riksrekryterande och omfattar årskurs 2 och 3 inom det naturvetenskapliga programmet med lokala inriktningar inom energi och data. Skolan är mycket populär och har utsett till en av landets bästa.

Kommunens vuxenutbildning finns från 2005 samlad i en organisation under kommunstyrelsens arbetsmarknadskontor. Inom den nya enheten finns samlat olika former av stöd och information till studerande, beställning av utbildning, och behovsinventeringar samt lärcentra. I Östhammars kommun finns idag två studie- och lärcentra, i Gimo och i Öregrund. På dessa platser kan olika studier bedrivas, t ex på högskolenivå. Inom Vuxenutbildningen är det möjligt att läsa in kurser på gymnasienivå antingen på distans eller i Gimo. Vuxna har möjlighet att gå ett gymnasieprogram i mån av plats.

Sedan 1970-talet har det saknats ett generellt lärlingssystem i Sverige. Det finns vissa lokala initiativ pådrivna inom olika branscher. Den mest uppmärksammade lärlingsutbildningen drivs av Stockholm Hantverksförening sedan 1994. Framgången har inneburit att Hantverksföreningen från 2004 svarar för en statlig försöksverksamhet med lärlingsutbildning inomed fleraera hantverksyrken. Kärnan i lärlingsutbildningarna är praktiskt lärande. Fyra dagar av fem är eleven ute på en arbetsplats, där en professionell hantverkare fungerar som arbetsplatslärare och mentor. En dag i veckan samlas klassen kring teoretiska ämnen. I Norduppland pågår sedan fem åt projektet Upplandslärling som en arbetsmarknadsutbildning i Lernias försorg. Verksamheten omfattar omkring 30 arbetslösa per år och har hittills involverat över 100 personer. Utbildningen omfattar 40 veckor och sker huvudsakligen på företagen.

Av alla utbildningsformer är personalutbildning som bedrivs inom företagen en av de viktigaste och en av de större till omfattningen. Enligt uppgifter från SCB deltog cirka 2,7 miljoner personer i någon form av personalutbildning år 2001. Omräknat i helårsplatser på högskolan motsvarar det omkring 135 000 platser. Det saknas statistik på regional och lokal nivå över personalutbildningar.

Uppföljningar av arbetsplatsernas satsningar på personalutbildning visar dock att de redan lågutbildade får minst kompetensutveckling, medan de högutbildade får mest. Bland LO-medlemmar avsätts i genomsnitt 1,6 procent av den totala arbetstiden till personalutbildning. Motsvarande andelar för TCO-medlemmar är 3,3 procent och för Saco-medlemmar 3,8 procent. Kvinnliga medlemmar i SACO får största andel personalutbildning av alla grupper.

Eftersom Teknikcentrum hittills varit framgångsrik i att erbjuda uppdragsutbildningar till kommunens företag kan statistiken möjligen vara bättre i Östhammar. Det finns ändå anledning att betona behovet av kompetensutveckling, särskilt som företagens överlevnad ytterst avgörs av personalens kompetens att utföra ett gott arbete. För de anställda handlar det dessutom om personlig utveckling och trygghet.

Företagen i Östhammar har varit aktiva i att genomföra kompetensanalyser och kompetensutveckling med stöd från Växtkraft Mål 3. Erfarenheterna från detta arbete kan vara grund för lokala aktiviteter efter den nuvarande programperiodens utgång år 2006.

3.4.3 Utveckling framöver

Det finns ett stort ömsesidigt beroende mellan Östhammars kommun och de två stora företagen. Kommunen är beroende av företagen för att klara sysselsättningen och företagen behöver kommunens insatser för att trygga den framtida kompetensförsörjningen. En styrka i detta sammanhang är att det sedan länge finns etablerade samarbetsformer och att båda sidor varit beredda att satsa stora resurser på att stärka utbildningssystemet. Åtskilliga kurser har formats i samverkan och delar av eller hela gymnasieprogram är tydligt inriktade mot den lokala arbetsmarknadens behov.

Mot bakgrund av den hårdnande internationella konkurrensen och nya behov av kompetens gäller det emellertid att få till stånd en kvalitetshöjning över hela fältet. Företagens möjligheter att anställa nya medarbetare bestäms av kombinationen av kompetens och motivation. Båda delarna måste finnas för att de anställda skall kunna uppfylla kraven.

Diskussionen inom Sandvik om att etablera en filial i Östhammars kommun till Göranssonsska skolan i Sandviken får ses mot denna bakgrund. Om inte kommunens gymnasieutbildningar håller tillräcklig kvalitet ser företaget inget annat råd än att ta saken i egna händer. Alternativen är nämligen att vinna eller försvinna.

Ambitionen för kommunens arbete framöver bör därför vara att dels höja kvaliteten och kunskapsinnehållet i befintliga utbildningar, dels bygga vidare på och förbättra utfallet av den nuvarande infrastrukturen. Initiativet att ta fasta på tankarna bakom ett Teknikcollege är ett viktigt steg i rätt riktning.

3.4.4 Teknikcollege i Mälardalen

Begreppet Teknikcollege har uppkommit som ett resultat av en problembeskrivning som i många avseenden stämmer med situationen i Östhammars kommun.

I förstudien till Teknikcollege i Mälardalen sägs att den teknikinriktade gymnasieutbildningen måste förändras för att Stockholm-Mälardalsregionen ska fortsätta att vara internationellt konkurrenskraftig. Bakgrunden är en kommande brist på arbetskraft och att allt färre ungdomar söker teknikutbildningar på gymnasie- och högskola. Gymnasieskolans industriprogram placerar sig i botten när det gäller förstahandssökande elever.

Eftersom enskilda kommuner var för sig har svårt att bedriva och genomföra gymnasial industriutbildning av god klass har Mälardalsrådet initierat att flera kommuner går samman i gemensamma upptagningsområden som ger större elevunderlag och fördelar i användning av maskinpark och andra resurser. I konceptet ingår även andra delar av utbildningssystemet. Bakom satsningen står bl a Metall, Teknikföretagen, Lernia, Industriefacket, Kemigruppen, Metallgruppen, Almega och regionens kommuner och landsting genom Mälardalsrådet.

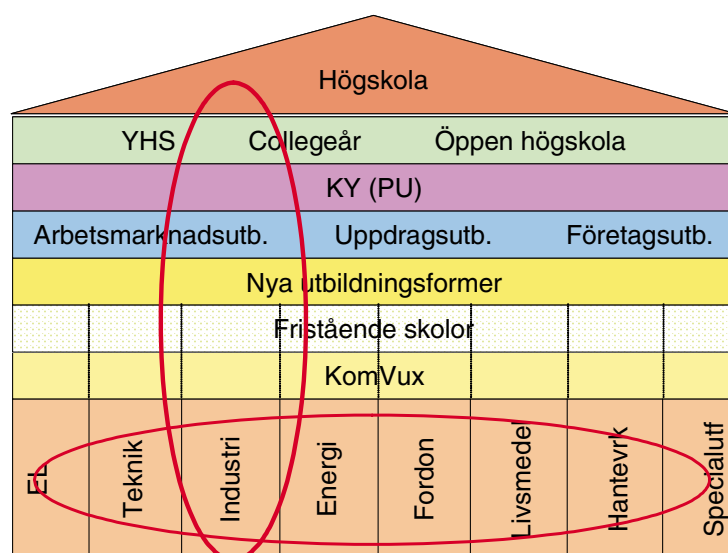
Teknikcollege har ännu inte etablerats på någon plats i landet och är således än så länge endast en idé. Konceptet har rönt stor uppmärksamhet i hela landet och har i augusti 2005 fått stort utrymme på Yrkesutbildningsdelegationens hemsida. Regeringen har dessutom anslagit tre miljoner kronor till utveckling av konceptet.

Utgångspunkten för Teknikcollege i Östhammars kommun är gymnasieskolans Teknikprogram. Konceptet bygger dock på möjligheter för studenten att komplettera sin utbildning med komponenter ur andra delar av utbildningssystemet. Det skall vara möjligt att läsa kurser inom ramen för vuxenutbildning, arbetsmarknadsutbildning, kvalificerad yrkesutbildning och högskola. I teorin är detta en tilltalande idé. Det finns emellertid externa faktorer i detta system som kommunen själv inte råder över.

För att kommunen skall få så stor handlingsfrihet som möjligt gäller det att konceptet vilar på utbildningar som kommunen kan styra själv. Utgångspunkten från Teknikprogrammet är därför tilltalande. Detta bör sedan kompletteras med andra utbildningar, t ex KY-utbildningar och arbetsmarknadsutbildningar. Problemet med dessa utbildningar är att andra huvudmän och myndigheter än kommunen i slutänden avgör om utbildningar kommer att kunna starta på orten. Tillstånd att bedriva KY-utbildningar beviljas av KY-myndigheten i Hässleholm efter ansökan från kommunen. Tillståndet gäller i tre år, med eventuell förlängning i två år efter en förnyad ansökan. Detta innebär att utbildningsanordnaren inte är garanterad att utbildningen kan komma till stånd och det finns inga garantier för långsiktighet. Däremot har kommunen stora möjligheter att skraddarsy en KY-utbildning efter näringslivets behov. Detta har lyckats inom den nuvarande KY-utbildningen som mycket väl motsvarar kraven som ställs av bl a Sandvik.

Arbetsmarknadsutbildningar är en ännu mer kortsiktig utbildning som upphandlas av Länsarbetsnämnden. Kontrakten mellan Länsarbetsnämnden och utbildningsanordnaren löper oftast i ett-två år. Därefter finns heller inga garantier om att nya kurser skall kunna starta.

Sammanfattningsvis innebär detta att KY-utbildningar, uppdragsutbildningar och arbetsmarknadsutbildningar utgör viktiga och profilerande påbyggnadsmöjligheter i ett Teknikcollage, men har svårt att utgöra en tung bas på vilken verksamheten vilar. Det kräver andra samarbetsytor.

Figur 3-7. Teknikcollage – innehåll och omfattning enligt Teknikföretagen.

3.4.5 Samarbete med högskolan

Inom högskoleväsendet finns flera utbildningar med varierande längd som skulle kunna vara viktiga byggstenar i utbudet på Teknikcollege. I första hand gäller det utbildningar som leder fram till yrkeshögskoleexamen och högskoleingenjörer.

Yrkeshögskoleutbildning (YH) är en kortare yrkesutbildning på högskolenivå som vänder sig både till dem som har några års yrkeserfarenhet från en viss bransch och till dem som kommer direkt från ett treårigt nationellt program på gymnasiet. Utbildningen löper under fyra terminer (80 poäng) och leder fram till en yrkeshögskoleexamen. Yrkeshögskoleexamen ges med inriktning mot arbete inom bland annat verkstads-, informationsteknisk-, bygg- och livsmedelsindustri samt inom områden som handel, transport och ekonomi, vård, skola och omsorg.

Yrkeshögskoleutbildningen har ersatt det tidigare yrkestekniska högskolan men är än så länge svagt utbyggd i landet, även i Stockholm-Mälardalenregionen. En av få utbildningar av detta slag finns vid Högskolan i Gävle som i Sandvikens kommun bedriver en tvåårig yrkesinriktad högskoleutbildning inom IT. Utbildningen har större inslag av praktiska moment än traditionella högskoleutbildningar och cirka en fjärdedel av utbildningen bedrivs som praktik ute på medverkande företag.

Östhammar kan bli första ort i Uppland att erbjuda en yrkeshögskoleutbildning om rätt förutsättningar kan skapas i samverkan med det lokala näringslivet och om en högskola är beredd att inleda en sådan satsning.

Om inte yrkeshögskoleutbildningar är möjliga att starta finns alternativet som leder fram till högskoleingenjörsexamen. Denna utbildning är betydligt mer utbyggd och ges vid flertalet av landets lärosäten. En högskoleingenjörsexamen kräver minst 80 högskolepoäng, men ges vanligen i 120 poäng. Högskoleingenjörsutbildningen är yrkesinriktad med stark förankring i näringslivet och studenterna skall kunna gå direkt ut i arbetslivet efter examen. Vid Uppsala universitet ges fyra högskoleingenjörsprogram inom maskinteknik, byggteknik, kemiteknik och elektroteknik. Högskolan i Gävle har sju utbildningar för högskoleingenjörer: byggnad, data, elektronik, geomatik, maskiningenjör, energiingenjör och ekonomiingenjör. Distansutbildning finns inom områdena tele- och datakommunikation, datateknik och elektronik.

Möjligheten bör även finnas för studenter att bygga ut den utbildningen med kurser på civilingenjörnivå. Civilingenjörsutbildningen omfattar minst 180 poäng och erbjuds med flera olika inriktningar vid Uppsala tekniska högskola.

När det gäller civilingenjörer generellt pekar SCB på att tillskottet av nya civilingenjörer väntas öka under de närmaste åren, vilket beror på att antalet nybörjare under de senaste fem åren varit klart större än tidigare. Rekryteringsbehovet beräknas dock bli något större än tillskottet, varför det omkring 2010 kan bli brist på civilingenjörer. För högskoleingenjörer är prognosen en betydande brist fram till 2010 eftersom denna kategori skall ersätta de gymnasiingenjörer som går i pension i stor omfattning de närmaste åren /SCB, 2004/.

Östhammars kommun bör utöka samarbetet med Högskolan i Gävle och Uppsala universitet i syfte att få till stånd en lokalisering av högskoleingenjörsutbildningar som anknyter till behoven i kommunen.

Problemet med högskolealternativet är att uppbyggnaden av en utbildning kan ta lång tid och att platstilldelningen ytterst avgörs av ungdomars sökintresse. Det finns ingen grund för att erbjuda en utbildning om sökande uteblir. Det är en viktig uppgift för Östhammar att i skolans lägre åldrar öka intresset för naturvetenskap och teknik. Inte minst är det viktigt att bryta de könsbunda val som görs till studie- respektive yrkesförberedande utbildningar. Gentemot pojkar består utmaningen att öka övergångsfrekvensen till högre studier, exempelvis genom att satsa på möjligheter till vidare studier efter avslutat yrkesförberedande program.

3.4.6 Kritiska faktorer för framgång

Det finns ett antal framgångsfaktorer som en satsning på det Kompetenta Östhammar bör beakta. Ett nyckelbegrepp är samarbete. Av ekonomiska skäl är det inte möjligt för enskilda kommuner att erbjuda allt. Därtill är elevunderlaget för litet. Ett närmare samarbete mellan kommunerna Tierp, Östhammar och Uppsala ger ett större elevunderlag som möjliggör specialisering och arbetsfördelning. Införandet av frisök inom gymnasieskolan understryker ytterligare behov av samarbete. Det är en relativt stor andel av eleverna som efter grundskolan söker gymnasieutbildningar i andra kommuner än Östhammars kommun. Inför hösten 2005 har totalt 52 procent av 322 elever sökt en utbildning på Gimo Bruksgymnasium. Friskolor och medieutbildningar i Uppsala lockar en del och byggprogrammet i Tierp har tagit emot ansökningar från 21 av dessa 322 elever.

För utbildningsplanerare uppstår ofta problemet att ungdomar i länets ytterkanter många gånger hellre reser till storstaden Uppsala än sätter sig på bussen till ett gymnasium i någon av de mindre orterna. Attraktionskraften som skapats kring Forsmarks skola visar emellertid att de storstadsorienterade sökmönstren inte är en naturlag. Skolor som lyckas skapa en attraktiv profil, baserad på kvalitet och kompetens, kan locka till sig elever från andra kommuner och landsändar. Det finns flera exempel på företagsstödda gymnasieskolor, i Södertälje, Göteborg och Västerås, som rekryterar elever från stora upptagningsområden.

Initiativet till ett sådant vinnande samarbete ligger hos kommunen. Det bör vara en prioriterad politisk fråga att åstadkomma samarbete över kommungränser, på politiskt plan och mellan kommunala förvaltningar. Det politiska engagemanget och möjligheten för kommunen att knyta starka allianser har stor betydelse för förmågan att driva igenom en generell kvalitetshöjning i den befintliga infrastrukturen för utbildning.

Enligt vår bedömning finns redan de viktiga komponenterna på plats och de viktigaste aktörerna är redan involverade. Samarbetet mellan kommun och företagen bör dock fördjupas och kompletteras med ett långsiktigt samarbete med framför allt Högskolan i Gävle. Tidigare satsningar inom utbildningsområdet visar att det finns en medvetenhet om de behov som kommunens stora arbetsgivare har. Frågan är om det ligger en risk i en alltför ensidig inriktning mot behoven inom de största företagen?

Eftersom det finns två klart dominerande arbetsgivare har det blivit naturligt för kommunen att föra dialogen om kompetensförsörjning med just dessa. Men vad skulle det innebära för kommunen om exempelvis Sandvik tvingades minska personalen dramatiskt eller till och med lämna kommunen? Har ungdomar då utbildats för arbetslöshet? Mycket pekar på att så inte är fallet. Den kompetens som idag efterfrågas av och utbildas för Sandvik skulle ha goda möjligheter att arbeta i andra verkstadsföretag i trakten. Arbetsinnehållet kan skilja sig åt, men inte mer än att personalen skall kunna omskolas och relativt snabbt anpassa sig till nya uppgifter.

Fördelen med Sandviks engagemang är att företaget bidrar med ett betydande ekonomiskt och kompetensmässigt tillskott till kommunen. Det finns inget annat företag, eller grupp av företag, som skulle ha samma möjligheter att så långsiktigt stödja Bruksgymnasiet och Teknikcentrum ekonomiskt på motsvarande sätt. En fullbordad Triple Helix-modell i Östhammar innebär att samverkan med företagen måste förädlas ytterligare. Ambitionen bör vara att involvera fler företag i samverkan och lägga grunden till nya nätverk. När entreprenörer från akademi, näringsliv och offentlig sektor kommer samman på det lokala planet finns förutsättningar för ett dynamiskt näringslivsklimat att växa fram.

Sammanfattningsvis utgör följande de viktigaste beståndsdelarna i ett progressivt arbete för ökad kompetens och konkurrenskraft i Östhammars kommun:

- Insatser för att stärka entreprenörskap samt naturvetenskap och teknik bör ingå som ett stående inslag i hela grundskolan.
- Arbetskraften i Östhammars kommuns näringsliv rekryteras vanligen från närområdet. Gymnasieskolan kan därför användas som ett viktigt näringspolitiskt instrument.
- Kommunens arbete bör inriktas mot att höja kvaliteten och kunskapsinnehållet i befintliga utbildningar.
- I Östhammars kommun finns en välutbyggd infrastruktur för utbildning som vuxit fram i nära samarbete mellan kommunen och de största företagen. Ökat samarbete kan förbättra utfallet av denna infrastruktur ytterligare. Förslaget om Teknikcollege är ett viktigt inslag i en sådan strategi.
- KY-utbildningar och arbetsmarknadsutbildningar kan i första hand fungera som kompletterande inslag i ett Teknikcollege, men har svårt att utgöra en bärande grund för verksamheten.
- Östhammar kan bli den första kommunen i Uppland att erbjuda en yrkeshögskoleutbildning om rätt förutsättningar kan skapas i samverkan med det lokala näringslivet och om en högskola som är beredd att inleda en sådan satsning.
- Östhammars kommun bör utöka samarbetet med Högskolan i Gävle i syfte att få till stånd en lokalisering av högskoleingenjörsutbildningar som anknyter till behoven i området.
- Förändringarna inom gymnasieskolan med bl a frisök understryker behoven av samarbete och arbetsfördelning mellan kommuner i länet.
- Erfarenheterna från företagens arbete med kompetensanalys och kompetensutveckling inom Växtkraft Mål 3 kan vara grund för en lokal satsning på personalutbildning i befintliga företag.
- Östhammar bör pröva möjligheterna att skapa en lärlingsutbildning för ungdomar inom gymnasieskolans ram och för vuxna inom vuxenutbildningen. Ett lärlingssystem som vilar på gymnasienivå skulle kunna tillföra lärlingssystemet en annan långsiktighet än dagens arbetsmarknadsutbildningar medger. Det skulle dessutom nå potentiella lärlingar innan arbetslöshet utvecklas till ett antagningskrav.

4 Avslutande kommentar

Vi har i denna rapport försökt lyfta fram hur Östhammars kommun kan nå målet att vara en långsiktigt attraktiv och växande kommun. I scenarierna illustrerades, ganska fritt, två tänkbara utfall av händelseutvecklingen de kommande 15 åren. Medan det första scenariet beskrev en entydigt positiv framtid visade det andra att det slutliga utfallet kan bli positivt även om problem uppstår på vägen. I utvecklingskoncepten konkretiserades sedan de faktiska handlingsmöjligheter kommunen idag har inom vissa områden att befrämja uppfyllandet av målen.

Det är ett ofrånkomligt faktum att den regionala utvecklingen i hög grad styrs av lokala aktörers vilja att verka för den egna kommunens bästa. Endast genom människor som är beredda att satsa tid och engagemang i företagande, förtroendeuppdrag, fritidsaktiviteter mm skapas en grogrund för ett livskraftigt lokalsamhälle. Alltför ofta beskrivs samhällsutvecklingen som om den vore styrd av "naturbundna lagar" om vad som är möjligt eller inte. Strukturella förhållanden uttryckta i form av framförallt storlek, avstånd, formell kompetens och näringsstruktur har förvisso stor betydelse för vilket utgångsläge en kommun har i den idag globala konkurrensen om sysselsättningsmöjligheter. Dock är det förvaltandet av de givna förutsättningarna som slutligen avgör i vilken grad man lyckas hävda sig i konkurrensen.

Östhammars kommun har, som noterats i såväl denna rapport som den tidigare genomförda nulägesanalysen, ett tämligen gynnsamt utgångsläge i jämförelse med många andra kommuner i Sverige. Samtidigt finns en risk att kommunen marginaliseras till följd av den starka utvecklingen i Stockholm-Mälardalens mer centrala delar. Att unga människor söker storstadens utbud, spänning och möjligheter är naturligt. Det som är avgörande för en kommun som Östhammar är istället att skapa en attraktiv livsmiljö för dem som kommit en bit på vägen och som ser och uppskattar fördelarna med den mindre orten i storstadens närhet. I detta arbete har Östhammars kommun en god probleminsikt och vilja att svara upp mot behovet av förändring, och det är vår förhoppning att denna utredning skall bidra till ett lyckosamt utfall av de fortsatta ansträngningarna.

Referenser

- Bergström N, 2002.** Kontraurbanisering i Umeåregionen. CERUM Working Paper 42:2002.
- EuroFutures AB 2005.** Näringsklimat och entreprenörskap – en jämförande studie mellan Värmlands, Dalarnas och Gävleborgs län.
- Hall C M, Müller D K, 2004.** Introduction second homes: Curse or blessing – revisited. In Hall C.M. & Müller D.K. (eds.) *Tourism, Mobility and Second Homes: Between Elite Landscapes and Common Ground* (s. 3–14). Channel Views, Clevedon.
- Jansson B, Müller D M, 2003.** Fritidsboende i Kvarken. Kvarkenrådet, Umeå.
- Müller D M, 2004.** Mobility, tourism and second homes. In Lew A.A. & Williams A.M. (eds.) *A Companion to Tourism* (s. 387–398). Blackwell, Oxford.
- Müller D M, Hall C M, 2004.** Second home tourism impact, planning and management. In Hall C.M. & Müller D.M. (eds.) *Tourism, Mobility and Second Homes: Between Elite Landscapes and Common Ground* (s. 15–32). Channel Views, Clevedon.
- Müller D M, Hall C M, Keen D, 2004.** Second home tourism impact, planning and management.
- Norrtälje kommun 2003.** Översiktsplan för Norrtälje kommun.
- Olofsson J, 2004.** Fritidsboendets betydelse för den lokala utvecklingen i Ljungdalenområdet i Bergs kommun.
- Pettersson R, 1999.** Foreign second home purchases – The case of northern Sweden, 1990–1996. CERUM Working Paper 14, Umeå.
- Resurs AB, 2003.** Ekonomiska och sysselsättningsmässiga effekter av turismen i Östhammars kommun.
- SCB, 2004.** Utbildning och arbete. Tillskott och rekryteringsbehov för olika yrkesgrupper till 2010.
- SCB, 2005.** Permanentboende i fritidshus. Pressmeddelande nr 103-2005, SCB, Örebro.
- SKB, 1996.** Förstudie Östhammar. Näringslivsutveckling/Omvärldsanalys. Östhammar – kommunen där det gamla möter det nya. PR D-96-020, Svensk Kärnbränslehantering AB.
- SKB, 1996.** Förstudie Östhammar. Konsekvenser för bosättning och sysselsättning. PR D-96-021, Svensk Kärnbränslehantering AB.
- SKB, 2000.** Förstudie Östhammar. Slutrapport. Svensk Kärnbränslehantering AB.
- Regionförbundet i Uppsala län 2004.** Länsplan för regional transportinfrastruktur i Uppsala län 2004–2015.
- Regionförbundet i Uppsala län 2004.** Regionalt tillväxtprogram för Uppsala län 2004–2007.

Östhammars kommun, 2003. Översiktsplan för Östhammars kommun.

Östhammars kommun, 2003. Framtidsbild 2010.